

de schouw

Nr. 2 - 2000

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

de schouw
Orgaan an de Vereniging
„Vrienden an
De Hoge Veluwe”

Zomerschouw 2000

47e jaargang - juni 2000

Inhoud

33	BeSCHOUWing	M.J. Hijink
36	Erespelden	M.J. Hijink
38	Het beheer van Het Park	B. Snijders/D. v.d. Klis
40	De brandvijver	F. Ohmstede
40	Wandelgids Veluwe	B. Haak
42	Plantenplezier	H. de Hoop
42	Herstelmaatregelen voor klokjesgentianen	C. v. Rijswijk
49	Interview Ad Peters	W. v.d. Horst
53	Rasters en roosters	H. Rotteveel
56	Jonker Joost en de Pampel	P. Hofman
60	Kröller, vrijmetselaar	F. Goosmann
63	In memoriam	J. Ebrecht
64	Grote herbivoren en vegetatie	J. Trapman
69	De Pollen	F. Ohmstede
70	Mededelingen vanuit de Vereniging	
72	Mededelingen vanuit het Park	

Redactie De Schouw:

P. Hoogendijk, Mozartdreef 49, 3906 BN Veenendaal, tel.: 0318-529166
A. Renssen-Schellart, Cederhof 1, 2665 XM Bleiswijk, tel. 0105-217251
T. de Tombe, Geuzenstraat 18, 3231 AD Brielle, tel.: 0181-473828

Inzenden kopij voor de volgende nummers:

Voor 1 augustus, 1 november, 1 februari, 1 mei

Contactadressen van de Vereniging:

Vraag en Aanbod oude Schouwen:

W. van Wassenberg, Parklaan 29, 1601 EL Enkhuizen, tel.: 0228-316392

Bezetting Winkel Bezoekerscentrum:

Coördinator Mevrouw A. van Stenis-Visser Zaaierplein 7,
6861 ZP Oosterbeek, tel 026-3335486

Werkgroep De Dennenscheiders:

Coördinator A.J.M. Barendrecht, Molecaten 113, 3772 LL Barneveld,
tel.: 0342-490770

Werkgroep Geschiedenis:

Coördinator P.B. Hofman, Egelenburg 35, 1081 GH Amsterdam,
tel.: 020-6420549

Gidsen:

Coördinator A. Tempel, Wezellaan 4, 6705 DG Wageningen,
tel.: 0317-410042

Florawerkgroep:

Coördinator H. de Hoop, Sportlaan 28, 6731 BD Otterlo,
tel.: 0318-592435

Faunawerkgroep:

Coördinator Mevrouw G. Sanders, Bosweg 31, 6721 HM Bennekom,
tel.: 0318-417234

Fotowerkgroep:

Coördinator M. Drijer, Ooievaarstraat 47, 7463 AW Rijssen,
tel.: 0548-540655

Hoge-Veluwedagen:

Coördinator Mevrouw M.T.M. Smeets, Hessenweg 31, 6718 TC Ede,
tel.: 0318-618489

Werkgroep Kunst en Cultuur:

Coördinator J.H.L. de Vries, Arnhemseweg 31, 6731 BN Otterlo,
tel.: 0318-592489

Werkgroep Rondleidingen St. Hubertus:

Coördinator J.H.L. de Vries, Arnhemseweg 31, 6731 BN Otterlo,
tel.: 0318-592489

Kempa onden:

Coördinator D. v. d. Klis, Heldringweg 4, 7351 BE Hoenderlo
tel.: 055 - 378 10 79

Foto omslag:
Hans Drijer

Druk:
Grafisch Bedrijf Outhuis bv

Overname van teksten alleen met toestemming van redactie.

beSCHOUWing

Bosstormen

Eind december 1999 werd Europa getroffen door twee zeer zware stormen, die grote schade hebben aangericht aan gebouwen, elektriciteits- en communicatienetwerken en aan bossen. De storm van 26 december hield vooral huis in Noord- en Midden-Frankrijk, Zuid-Duitsland en delen van Zwitserland en Oostenrijk. De storm van 27 en 28 december raasde over het zuidelijk deel van Frankrijk. Ons land ontkwam ditmaal aan het noodweer.

Toch waren deze stormen voor mij aanleiding om aandacht te besteden aan zware stormen en de schade aan bossen. Want ook al is het nu al weer meer dan 25 jaar geleden, velen van ons herinneren zich nog levendig de enorme schade, die de bossen in ons land hebben geleden van de stormen op 13 november 1972 en 2 april 1973. Naar aanleiding hiervan hebben leden van onze Vereniging zich aangemeld voor opruim- en herstelwerkzaamheden in ons Park, de geboorte van onze werkgroep Dennenscheerders. Bovendien, ook al heeft ons land van de stormen in 1999 geen directe schade ondervonden, wel zijn er effecten merkbaar. Doordat er veel meer hout is gestreken dan de jaarlijkse kap in Frankrijk en het Zwarte Woud, staan de houtprijzen onder druk. Met name de prijs van loofhout is nu ongeveer gehalveerd. Verwacht wordt, dat in de komende winter het naaldhout een lagere prijs zal opbrengen. Dus ook ons Park krijgt

wat minder inkomsten. Verder trekken Nederlandse houtbedrijven zuidwaarts, omdat daar veel op te ruimen valt.

In het vervolg van dit artikel zal ik aandacht besteden aan de bosstormen (ik noem ze maar zo) van 26 en 28 december 1999, met name in Frankrijk, mede aan de hand van gegevens, die de Franse Ambassade in Den Haag en het Office National des Forêts te Parijs mij heeft toegezonden. Daarbij zal ik vergelijkingen trekken met de zware bosstormen, die in 1972/73 ons land troffen. Bosstormen van de laatste decennia met minder omvangrijke schade worden buiten beschouwing gelaten.

Wonderlijk is wel, dat het in 1972/73 zowel als in december 1999 twee zeer zware stormen betreffen in één winterperiode.

Schade aan bossen in Frankrijk

Opmerkelijk is, dat de bossen over driekwart van dat land schade hebben geleden, in verschillende mate uiteraard. Alleen de noordwestpunt onder Vlaanderen en het zuidoosten (Provence / Mediterrane gebied) ontsnapten aan de stormen. De schade wordt uitgedrukt in kubieke meters (m³) hout, waarbij verder gerefeerd wordt aan de jaarlijkse houtkap van een land. De jaarlijkse houtkap is globaal afgestemd op de mogelijkheden van afzet in binnen- en buitenland. Dus krijgt men door valhout enkele malen meer hout af te zetten, dan ontstaan er grote problemen. Niet alleen kost

Tabel 1

Windworp/kap in 1000 m ³	1999	1972/73	
	Frankrijk	Nederland	Hoge Veluwe
Tot. Windworp	115.000 *	1.600	19.5
jaarl. Kap	45.000	600	6

* ook wordt soms het getal 140.000.000 m³ genoemd.

de ruiming meer tijd en geld, met veel meer afvalhout, maar ook de houtprijzen dalen sterk. Men kan het gestreken hout moeilijk lang (bv. tot een volgende winter) laten liggen, omdat de kwaliteit snel terugloopt. Tenminste als men het hout voor commerciële doeleinden wenst te gebruiken. Overigens is de Franse overheid, evenals de onze na de stormen van 1972/1973, gekomen met ondersteunende subsidieregelingen om de bosbouwers tegemoet te komen. In bovenstaande tabel zijn de hoeveelheden gestreken hout van 1999 in Frankrijk en van 72/73 in ons land weergegeven.

Als we de grootte van de getallen even vergeleken, dan zien we, dat de verhouding tussen de jaarlijkse kap en de windworp voor beide lan-

den ongeveer gelijk is, namelijk 1:3. De ramp rond kerst in Frankrijk is dus, wat de bossen betreft, vergelijkbaar met de stormen, die in 1972/73 ons land troffen. Alleen de omvang van de ramp in Frankrijk is qua hoeveelheid ca. 75 maal groter.

Nu is Frankrijk het grootste land van West-Europa, ongeveer 15 maal ons land en na Zweden en Finland, het land met het grootste bosareaal. Ruim een kwart van het land is bedekt met bos, waarvan 70 % in particuliere handen is. Deze 15 miljoen ha bos is in het mediterrane gebied van andere samenstelling dan bv. in de Vogezen. Opmerkelijk is verder, dat Frankrijk een aanzienlijk bestand aan populiebossen heeft, nl. ongeveer 10 % van het bosareaal (ca. 1.500.000 ha). Vaak zijn ze massaal voorzien van maretakken! Verder is het loofhout overheersend met ca 8.5 miljoen ha (waaronder 5.5 miljoen ha eikenbossen van verschillende soorten) en ca. 5 miljoen ha naaldhout. De gebieden, die het zwaarst getroffen zijn, zijn in het noordoosten de Franse Ardennen en Elzas-Lotharingen (Vogezen), juist zeer beboste regio's. In het zuidwesten vooral de gebieden l'Aquitane en

Limousin.

In Nederland was in 1972/73 ca. 8 % van het grondgebied bedekt met bos. Dit was ongeveer 300.000 ha, waarvan 2/3 deel aangemerkt was als productiebos. Ongeveer 80 % bestond uit naaldhout, overwegend grove den.

Welke windsnelheden speelden een rol?

Voor de schade aan het bos is niet zozeer de gemiddelde windsnelheid (km/uur) van betekenis, maar ook de zwaarte van de plaatselijke windstoten. In *tabel 2* heb ik enige gegevens verzameld over de windsnelheden.

Aan de kust zijn de windsnelheden meestal wat hoger dan in het binnenland. Toch zijn in Noord-Nederland (Eelde e.a. plaatsen) wind-

Tabel 2

Windsnelheden in Nederland en Frankrijk		
	hoogste uurgemiddelde	zwaarste stoot
13/11/72 Texel	125 km/u	151 km/u
Noord Nederland		137 km/u
26/12/99 Orly (Parijs)	110 km/u	173km/u
Kaisruhe (Otsl.)		152km/u
Jungfrauoch		
(Zw.3454 m)		230 km/u
27/28/12/1999 Bordeaux		144 kmlu
Fr. Atlant. Kust		198 km/u

stoten van tegen de 140 km/uur gemeten, dus orkaanniveau (*zie tabel 2*)! Op hoge heuvels en bergtoppen worden hogere snelheden bereikt dan op de vlakten. De wind in de straalstroom boven Brest op 5 km hoogte bereikte op 26 december 1999 een snelheid van 360 km/uur.

Om genoemde windsnelheden te kunnen plaatsen, geef ik hieronder (*tabel 3*) de windschaal weer, vanaf windkracht 4, met, heel kort, de effecten, die men aan bomen en bossen kan waarnemen.

Tabel 3

Windschaal			
Windkracht	Km/uur	Omschrijving	Effecten
4	11-28	Matig	Bladeren/twijggjes bewegen
5	28-38	Vrij krachtig	Bladtakjes zwaaien
6	38-50	Krachtig	Grote takken bewegen
7	50-61	Hard	Gehele bomen bewegen
8	61-72	Stormachtig	Takken breken
9	72-86	Storm	Lichte schade
10	86-101	Zware storm	Ontwortelde bomen
11	101-115		Uitgebreide schade
12	>115		Gehele percelen verwoest, bomen massaal afgebroken

Beschouwingen

Verondersteld wordt, dat door toename van het broeikas effect West-Europa te maken kan krijgen met zwaardere stormen. Een analyse van alle stormen van de afgelopen eeuw levert daartoe echter nog geen bewijs op. Maar omdat de opwarming van de aarde een geleidelijk proces is, vooral van de tweede helft van de 20e eeuw, zouden nu langzamerhand effecten zichtbaar kunnen worden. In ieder geval kom ik in bepaalde artikelen wel die suggestie tegen.

Ook weerman Gerrit Hiemstra stelde op de kennisdagen van de Landbouwniversiteit in april 2000, in zijn bijdrage "Weerbericht voor de 21e eeuw", dat het weer in deze eeuw wat extremer kan worden, mede dankzij het broeikas effect. Overigens, het blijven voorspellingen en dat blijft moeilijk!

Zo las ik na de stormen van 72/73, dat de kans op twee stormen van het kaliber van 72/73 in één winterperiode, voor ons land berekend werd op ongeveer eens per 1000 jaar! Nu had

Frankrijk, een ander gebied weliswaar, ook twee, niet minder zware stormen.

Uit deze stormen trachten deskundigen ook lering te trekken gericht op voorkoming van schade. In 1972/73 is nagegaan, welke boomsoorten, leeftijdscategorieën, grondsoorten e.d. de meeste schade oplepen. Dat heeft niet zo veel aan extra informatie opgeleverd. Natuurlijk vangen naaldbomen in de winter meer wind in vergelijking met de loofbomen, die dan hun blad missen. Randbomen van percelen bleven vaker staan, door een beter wortelstelsel, dan bomen in het perceel. Verder gingen de bomen op percelen met ondiepe bewortelingsmogelijkheden eerder om dan op betere percelen. In Frankrijk gingen de bomen op met regenwater verzadigde percelen eerder om dan elders. Ook al wat verzwakte bomen (schimmels) gaan eerder om. Maar bij orkaan-kracht, dus boven de 115 km/uur, knappen bomen veelvuldig op enkele meters boven de grond radicaal af. Dan is er geen houden meer aan! Wind is dus een wat complex fenomeen

voor de natuur. Een overwegend zeer nuttig natuurverschijnsel als we denken aan windbestuiving, aan de verspreiding van gevleugelde zaden (vliegdenen). Ook een beetje storm, waarbij de bomen dode takken verliezen en dode bomen omvallen is welkom. Maar als er frequenter stormen zouden komen van boven de 120 km per uur, dan wordt het uiterst moeilijk voor de bomen en het bos. Die verwoestende winden mogen van mij minstens 1000 jaar wegblijven!

Martin Hijink

Voorzitter Vrienden van De Hoge Veluwe

Gebaseerd op:

Oude Schouwen

- met dank aan Fred Ohmstede.

Websites Office National des Forêts; informatie Franse Ambassade Den Haag.

Meteoblad Zenit maart 2000: Baltus Zwart-
"De stormen van december 1999".

ERESPELDEN voor Harrie van Tuil en Bert Snijders

Op de ledenvergadering van 15 april 2000 heeft de voorzitter, namens het Algemeen Bestuur van de Vereniging, de heer H. van Tuil, tot die dag vice-voorzitter van de Vereniging en ing. J.A. Snijders, tot najaar 1999 adjunct-directeur van het Park, begiftigd met de erespeeld, in goud, van onze Vereniging. Een overzicht van de belangrijkste en langdurige verdiensten van beide personen volgt hieronder.

Harrie van Tuil

In 1988 nam Harrie van Tuil plaats in het Bestuur als vertegenwoordiger en coördinator van de Faunawerkgroep. In 1991 werd hij tevens verkozen tot vice-voorzitter van het Bestuur. In 1996 droeg hij het coördinator-

schap van de werkgroep over aan Harrie Wouda, maar bleef als vice-voorzitter lid van het Bestuur.

Harrie heeft dus acht jaren met verve allerlei coördinerende werkzaamheden verricht voor de werkgroep. Daarnaast had hij jarenlang, samen met Fred Ohmstede een km-blok, waarvan zij de kleine fauna inventariseerden. Bij de jaarlijkse tellingen van de nachtzwaluwen ontbrak hij zelden.

Als bestuurslid heeft hij inventief meegewerkt aan verbeteringen van de voorlichting en opleiding van (nieuwe) leden. Zo heeft hij aan de wieg gestaan van de nieuwe ledendag, die nu al jarenlang met veel succes wordt gehouden. Ook De Pampel- nu Kemp-avonden komen

voort uit voorstellen van Harrie. Verder heeft hij, zowel in het begin van de negentiger jaren als de laatste maanden als een soort mentor ondersteuning gegeven aan de redactie van de Schouw. De door personeelwisselingen nog wat onervaren redactieleden stellen zijn inzet zeer op prijs. Harrie heeft zich in al die jaren zeer sterk ingespannen voor het besturen van onze Vereniging. Zeer duidelijk aanwezig, direct en met een helder oordeel over eigenlijk alle verenigingszaken. Opgewekt, een vriendelijke uitstraling, zeer hulpvaardig en sociaal, met een goed luisterend oor. Vereniging en Bestuur zijn bevoorrecht geweest met zo'n prima bestuurder.

Overigens, Harrie blijft als lid van de Faunawerkgroep inventarisatiewerkzaamheden verrichten, samen met zijn vrouw Anne en Fred Ohmstede, op een route onderlangs de Franse Berg. Hij blijft dus actief, ook m.b.t. een enkel bijzonder project (extra nummer van de Schouw over het komende stuifzandproject).

Bert Snijders

In 1980 is Bert Snijders in dienst getreden van het Park als Hoofd Terreinbeheer. In 1990 werd hij tevens benoemd tot adjunct-directeur. In verband met recente veranderingen van de organisatiestructuur van het Park is Bert Snijders in het najaar van 1999 teruggetreden als Hoofd Terreinbeheer en adjunct-directeur. Hij is nu belast met het uitwerken van beleids- en beheersplannen voor de Stichting. Momenteel werkt hij o.a. aan het nieuwe strategisch plan voor het Park.

Gedurende bijna 20 jaren heeft hij zich bezig gehouden met de ontwikkeling van visies over natuur en landschap van het Park. Wat willen we als Park zijn? Hoe kunnen we één en ander vervolmaken? Het nieuwe stuifzandproject is zo'n voorbeeld, dus een landschap, dat vroeger algemeen in het Park aanwezig was, terughalen!

In die 20 jaren heeft hij onze Vereniging veelvuldig en vanuit een goede intentie ondersteund. Hij heeft zeer regelmatig voordrachten gehouden op thema- en nieuwe ledendagen, steeds met openheid, gedrevenheid en elan. Hij verzorgde vaak de directiemededelingen op de vergaderingen van het Algemeen Bestuur van de Vereniging. In de Schouw zijn verschillende artikelen van zijn hand verschenen. Sedert ruim vier jaar leidt Bert het werkoverleg tussen de coördinatoren van Flora- en Faunawerkgroep met de betrokken stafmedewerkers van het Park. Dit overleg loopt voortreffelijk en leidt tot een goede afstemming van activiteiten. Tenslotte is hij de auteur van de Vrijwilligersnota, waarin de onderlinge samenwerking tussen Park en Vrienden is weergegeven.

Uit het bovenstaande blijkt, dat hij veel voor het Park en voor de Vrienden heeft betekend. Gelukkig vertrekt hij niet, zodat we ongetwijfeld ook in de komende jaren van zijn grote kennis en visie kunnen blijven profiteren.

Martin Hijink

Voorzitter Vrienden van De Hoge Veluwe

Het beheer van Het Park

De Hoge Veluwe

Op de eerste Kempavond, in februari, heeft de heer B. Snijders, stafmedewerker van het Park, een lezing gehouden over het beheer van het Park. De inhoud van deze lezing was zo interessant, dat ik daarvan onderstaande samenvatting heb gemaakt. De heer Snijders heeft onderdelen van deze samenvatting bewerkt.

Inleiding

De Statuten van de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe geven richting aan het beheer. Drie doelstellingen kunnen genoemd worden: natuurbescherming, aandacht voor cultuur en recreatie. Om deze doelstellingen te kunnen bereiken is zelfstandigheid en financiële onafhankelijkheid noodzakelijk.

Zelfstandigheid en financiële onafhankelijkheid. Uitgangspunt is dat de benodigde financiën op eigen kracht verworven worden. Mogelijk is er een rol voor de overheid via subsidies, maar zij mag geen voorwaarden scheppen die in strijd zijn met de doelstellingen van het Park.

De exploitatie van de grond, via houtproductie bv., levert te weinig op. Het meeste geld dat nodig is, zo'n 65 à 70%, is afkomstig uit de recreatie, uit de entreegelden dus.

Natuurbescherming

Het Park is een belangrijk voorbeeld van het landschap dat zich tot in het eind van de 19e eeuw op de hoge, droge zandgronden van Nederland heeft ontwikkeld onder invloed van het agrarische grondgebruik. Daardoor ontstond een open (onbebost) heide- en stuifzandlandschap.

Door ontginningen is dit landschap grotendeels verdwenen; op De Hoge Veluwe is het echter nog goed herkenbaar en compleet aanwezig. De Stichting wil dit landschap behouden omdat

het vele bijzondere, zeldzame natuurwaarden heeft, van cultuurhistorische waarde is en een hoge recreatieve belevingswaarde biedt. Voor het behoud van dit landschap is het nodig dat op enigerlei wijze het oude beheer wordt voortgezet.

Het beheer van de bossen is, behoudens enige bijzondere gebieden, gericht op het verkrijgen van een complete bosgemeenschap van voornamelijk inheemse soorten, omdat dergelijke bossen de hoogste natuurwaarde hebben. Plaatselijk worden daarvoor bossen omgevormd.

In het onbeboste landschap wordt dus gestreefd naar vegetaties in het begin van hun ontwikkeling en in de bossen willen we de climaxvegetatie.

Het bereiken van deze twee doelstellingen wordt bemoeilijkt door het grofwild, de grote hoefdieren. Tot 1995 leefden deze dieren in de voormalige Wildbaan en door het grazen hielpen ze bij het terugdringen van de successie in dat gebied. Door veranderde regelgeving van de overheid werden in 1995 de rasters tussen de Wildbaan en de bossen opgeruimd en ging het grofwild ook de bossen als voedselgebied gebruiken. Het gevolg was dat in de Wildbaan de successie versneld voortging, grove den wordt namelijk niet gegeten, en in de bossen werd de successie teruggedrongen. Na 1995 is dus de ontwikkeling tegengesteld aan wat wordt beoogd.

Zouden we deze ontwikkeling voort laten gaan dan zal waarschijnlijk op lange termijn het bos veranderen in een gebied met bomen en grazige, open plekken waarin weinig natuurlijke verjonging voorkomt en het open landschap zal veel meer bebost raken. Met enige overdrijving: een omkering van het landschap.

We hebben voor dit probleem geen goede oplossing. Een mogelijkheid zou zijn om de

standen van edelherten en moeflons terug te brengen tot gemiddeld $1\frac{1}{2}$ à 2 dieren per 100 ha, dus circa 75 dieren. Zo'n stand is echter veel lager dan voor een complete populatie nodig is; dat is tenminste 150 edelherten en 125 moeflons. Omdat de genoemde diersoorten thuishoren op De Hoge Veluwe, willen we ze dan ook hebben in aantallen waarbij sprake is van normale leeftijdsopbouw, normaal sociaal gedrag, etc. Dus verlaging van de stand tot circa 75 dieren willen we niet.

Behoud van het open landschap vinden we belangrijker dan de ontwikkeling van het bos. Het meest bijzondere en zeldzame van De Hoge Veluwe is dat open landschap; ontwikkeling van meer inheemse bossen is elders ook mogelijk. Als we dus moeten kiezen dan gaat onze voorkeur uit naar het behoud van het heide- en stuifzandlandschap.

Plaatselijk zullen we de ontwikkeling van de natuurlijke verjonging van de bossen mogelijk blijven maken door het plaatsen van tijdelijke herbebossingsrasters. Dat is echter niet overal mogelijk. We zullen dus moeten accepteren dat niet overal het bos zich kan ontwikkelen tot een structuurrijk, inheems bos. Ook zal waarschijnlijk de soortensamenstelling wat verschuiven in de richting van grove den en beuk. Dit zijn soorten, die, in tegenstelling tot bv. berk en eik, minder aantrekkelijk zijn voor het wild.

Cultuur

Vanuit de gedachten van de familie Kröller-Müller is veel aandacht besteed aan cultuur. Het Park geeft aan dit begrip een ruime uitleg. Te denken valt bv. aan de cultuurhistorische waarde van het landschap. Andere culturele aspecten zijn de ruimte die aan het museum met het beeldenbos is gegeven en de bouwwerken (het jachtslot St. Hubertus, de hekwerken, bijzondere woningen).

Bij nieuwe bouwwerken wordt gelet op de architectuur, zoals blijkt bij de portiersloges en het nieuwe bezoekerscentrum. Het is de bedoe-

ling dat er meer aandacht zal komen voor de vormgeving in het Park, bv. van de informatieborden bij de ingangen.

Recreatie

Uiteraard bestaat er een spanningsveld tussen natuur en recreatie, wat tot vele discussies leidt. De huidige koers, die gebaseerd is op ervaring, is dat er een compromis moet worden gesloten tussen beiden. Beperkte recreatie wordt toegestaan. Via bv. fietspaden en wandelroutes wordt gestreefd naar een rustige beleving van de natuur en cultuur. Aan de andere kant is er geld nodig, dus moeten er redenen zijn om het Park (opnieuw) te bezoeken. Dit heeft geleid tot investeringen om via educatie en informatie bezoekers naar het Park als natuurmonument te trekken. Voorbeelden daarvan zijn de landschappentuin, het Museonder en het nieuwe bezoekerscentrum.

Getracht wordt het samengaan van natuur en recreatie te leiden door de inrichting van het Park. Bezoekers vinden we om die reden vooral in het centrum, bij Hubertus en in de bosgebieden, waar de natuur het minst wordt geschaad. Door de rustige recreatie wordt naar de mening van het Park ondanks het hoge aantal bezoekers (jaarlijks 600.000 à 650.000) een hoog niveau bereikt van het samengaan van natuur en recreatie.

Slot

Uiteraard is hierboven maar een klein gedeelte van wat de heer Snijders naar voren bracht, aan de orde gesteld. Na de lezing beantwoordde hij nog vele vragen, o.a. over het stuifzandproject, waarmee men een pioniersvegetatie wil herstellen. Over dit onderwerp zal een speciaal nummer van de Schouw verschijnen.

Bert Snijders / Dick van der Klis

De Brandvijver

In het jaar 1986 werd op verzoek van de brandweer uit Arnhem een bluswatervijver aangelegd. Deze vijver ligt in de Reemsterdennen (Reemsterbos), ongeveer 80 meter vanaf de harde weg, maar daarvandaan niet zichtbaar. Rondom deze vierkante vijver heeft men een raster aangebracht.

De mogelijkheid om bluswater te verkrijgen in het zuidelijk deel van het Park waren tot dan slechts beperkt tot één kraan bij het Everwijnsersf. De inhoud van de nieuwe bluswatervijver (ruim 500 m³) is van dien aard, dat voortaan voldoende bluswater beschikbaar is. Het vullen van de vijver duurde vijf dagen, er waren twee kilometer slang en twee tussenpompen nodig om het karwei te klaren.

Inmiddels heeft zich daar een karakteristieke waterflora ontwikkeld, o.a.: moerasandoorn, grote waterweegbree, watermunt, vijfvingerkruid, moeras-vergeet-mij-niet, pijlkruid, grote lisdodde, waterzuring en moeraswederik.

Ook heeft zich daar de fauna in en om het water gevestigd, o.a.: weidebeekjuffer, gewone pantserjuffer, lantaarntje, azuurjuffer, blauwe glazeninaker, vierplek, zwarte heidelibel, keizerlibel en de kleine watersalamander.

Fred Ohmstede

Lid van de Faunawerkgroep
en de werkgroep Gidsen

Wandelgids Veluwe

Hoewel ik de Vrienden geenszins wil verleiden om al is het tijdelijk De Hoge Veluwe ontrouw te worden, is het misschien toch interessant eens buiten de eigen contreien te kijken en de bekende wegen te ruilen voor nog onbetreden paden volgens het culinair recept “verandering van spijs doet eten”. Ik wijs met een zekere aarzeling op deze mogelijkheid, omdat de Vrienden vaak zeer verknocht zijn aan de hun vertrouwde omgeving. Maar de ANWB heeft een boekje gepubliceerd met daarin 40 wandelingen op de Veluwe. Deze wandelingen zijn zo verspreid, dat men aan het einde van de opdrachten bijna de gehele Veluwe heeft leren kennen van Heerde tot Dieren en van

Nunspeet tot Wolfheze. Ook De Hoge Veluwe is in deze gids niet vergeten, want de wandelingen 24 en 25 gaan door het Park; de één start bij Hoenderloo en de ander bij Otterlo. Op beide wandelingen van ongeveer 12 km bezoekt men zowel het jachthuis Sint-Hubertus als het Bezoekerscentrum en zo krijgt men een goede indruk van het noordelijk deel van het Park. Want de ene wandeling gaat door het bosgebied aan de Hoenderlose kant en de ander door het Otterlose Zand. De schrijvers hebben het blijkbaar niet gedurfd ook nog een wandeling door het minder bekende zuidelijk deel van De Hoge Veluwe te beschrijven, hoewel één van de auteurs Michiel Hegener is, die zeer goed

ANWB NATUURGIDS

Vogels van Europa

observeren
herkennen
beschermen

ANWB

bekend is met De Hoge Veluwe en ook in het verleden al een aantal artikelen over het Park heeft geschreven.

Het is ondoenlijk in kort bestek een overzicht te geven van alle wandelingen, maar het is zeker dat ze met zorg zijn uitgezocht en met de nodige deskundigheid zijn beschreven. Want niet alleen worden de wandelingen nauwkeurig aangegeven en van een kaartje voorzien, ook worden telkens bijzonderheden uit de geschiedenis van de Veluwe verteld: o.a. over de schapen, het wild, de eekschillers, bezems en bijen, de stuifzanden, bosaanplant etc.. Bij iedere wandeling is aangegeven hoe groot de afstand is en hoeveel tijd de wandeling vergt. Het boekje is voorzien van een inleiding, is geïllustreerd met talrijke foto's en nodigt daardoor de lezer zeker uit een aantal van deze wandelingen te maken. Wie in staat is alle 40 wandelingen te maken, heeft in elk geval een zeer groot gedeelte van de Veluwe leren kennen.

Natuurgidsen

Tevens heb ik nog twee natuurgidsen van de ANWB bekeken: één over vogels van Europa en één over bloemen van Europa. Het gaat hierbij niet om gidsen die voor kenners bedoeld zijn. Misschien hebben zij geen gidsen meer nodig maar meer uitvoerige naslagwerken. Het gaat bij de ANWB-gidsen om handige boekjes die voor de leek zijn geschreven en hem of haar willen steunen bij het determineren van vogels en bloemen van Europa. Een gids moet niet te zwaar en niet te groot zijn, maar zodanig dat deze gemakkelijk mee te nemen is. Bovendien moeten de afbeeldingen zeer duidelijk en de beschrijvingen niet te uitvoerig zijn. Aan die criteria voldoen deze gidsen zeker. De gids voor bloemen is ingedeeld naar de kleur en niet naar de soorten, waardoor het opzoeken en determineren niet al te moeilijk zal zijn. Er zijn 160 algemene en wijdverbreide soorten die ieder op een wandeling kan tegenkomen, geselecteerd. Aan elk ervan is een pagina met tekst en een foto gewijd. In de marge staan nog handige tips en detailfoto's.

Bij de gids voor de vogels van Europa vindt determinatie plaats op grond van de vorm van de snavel: lang, middellang, kort en dun, kort en krachtig, haakvormig en breed. Dit geeft de mogelijkheid om een vogel snel te herkennen. Om meer zekerheid te hebben worden ook nog determinatietips gegeven, zodat vogels die veel op elkander lijken ook door hun vlucht, opvallende tekening tijdens de vlucht, het voedselgedrag etc. kunnen worden herkend. Het doel van de boekjes is observeren, herkennen en beschermen.

De boekjes zijn niet alleen handig om een vogel of bloem te determineren, maar zijn ook zonder meer prettig leesbaar en zonder specifiek gebruik interessant genoeg om te lezen. ANWB Wandelgids Veluwe, 1999, 103 pagina's, Vianen, prijs f 19.95. ANWB Natuurgids Bloemen, Natuurgids Vogels, Tirion Baarn, 1999, prijs f 29.95.

Bram Haak

Lid werkgroep Geschiedenis

Plantenplezier

Boszegge, heidespurrie, korensla, wateraardbei en zandblauwtje.....

Zomaar een aantal planten die we in het Park tegen kunnen komen. De namen geven al aan dat op de Hoge Veluwe nogal wat verscheidenheid is aan biotopen. Dat maakt het zoeken naar planten zo interessant en plezierig.

Inventarisatie

Na enkele jaren intensief gelet te hebben op de bedreigde plantensoorten (planten die op de rode lijst staan), is de Florawerkgroep nu weer overgegaan op volledige inventarisatie van zg. kilometerhokken. Alle hogere planten die we aantreffen worden op voorgedrukte lijsten aangestreept. Ieder hok (1 km²) wordt enkele malen bezocht. De gegevens worden gebruikt ten behoeve van het Park, maar ook landelijk verwerkt. Met de huidige technieken kan ons land floristisch in kaart worden gebracht en wordt voor- of achteruitgang van plantensoorten snel gesignaleerd. Bij het beheer van natuurgebieden kan dan rekening gehouden worden met de er voorkomende flora en fauna.

Resultaten

Mede dankzij een vorige zomer gehouden inventarisatieweekend van Floron is inmiddels bijna de helft van het Park weer een keer geïnventariseerd. Er zijn zeer soortenarme gebieden met slechts ongeveer 20 soorten per km² en rijkere kilometerhokken met wel 100 of zelfs 150 soorten. In totaal zijn er tot nu toe ongeveer 300 soorten waargenomen. We hopen dat aantal in de komende tijd nog behoorlijk te zien groeien. Op dit moment is het echter nog niet mogelijk al iets te zeggen over mogelijke voor- of achteruitgang van het aantal soorten.

Inventarisatiedag

Graag willen we geïnteresseerde leden van onze Vereniging in de gelegenheid stellen om eens met ons mee te gaan. Beleeft u plezier aan planten en heeft u al een zekere soortenkennis ga dan een keer met ons mee. We verzamelen zaterdag 5 augustus om 9.30 uur in ons gebouw "De Kemperberg". Wel even aanmelden op telefoonnummer (0318) 592435 !

Henk de Hoop

Coördinator Florawerkgroep

Herstelmaatregelen voor klokjesgentianen en gentiaanblauwtjes op De Hoge Veluwe

Inleiding

"Vochtige heide, blauwgrasland, klokjesgentianen en mieren. Dit zijn de sleutelwoorden uit het leven van het gentiaanblauwtje". Zo luidt het in de inleiding van het rapport "Beheer en bescherming van het gentiaanblauwtje" van de Vlinderstichting (Ketelaar, 1999). In het rapport wordt een overzicht gegeven van de dra-

matische achteruitgang die deze vlinder de laatste tijd heeft doorgemaakt en worden aanbevelingen gedaan om de resterende populaties op een adequate wijze te beheren.

Dit beheer houdt in dat er tevens aandacht geschonken moet worden aan klokjesgentianen en knoopmieren; soorten waarvan het gentiaanblauwtje afhankelijk is.

Inmiddels zijn er ook op De Hoge Veluwe een aantal maatregelen uitgevoerd om enkele verpauperde gentianenpopulaties te revitaliseren. Hierbij waren o.a. enkele leden van de Flora-en Faunawerkgroep betrokken¹. In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de tot nu toe uitgevoerde maatregelen en enkele recente ontwikkelingen.

De klokjesgentiaan

De klokjesgentiaan (*Gentiana pneumonanthe*) is een plant van drassige tot vochtige en (matig) voedselarme, zure standplaatsen die in de zomer oppervlakkig kunnen uitdrogen. Zij heeft, evenals veel andere aan vochtige en natte heide gebonden soorten, te lijden gehad van ontginning en ontwatering van het Nederlandse landschap. Klokjesgentianen zijn gevoelig voor verzuring en verdroging.

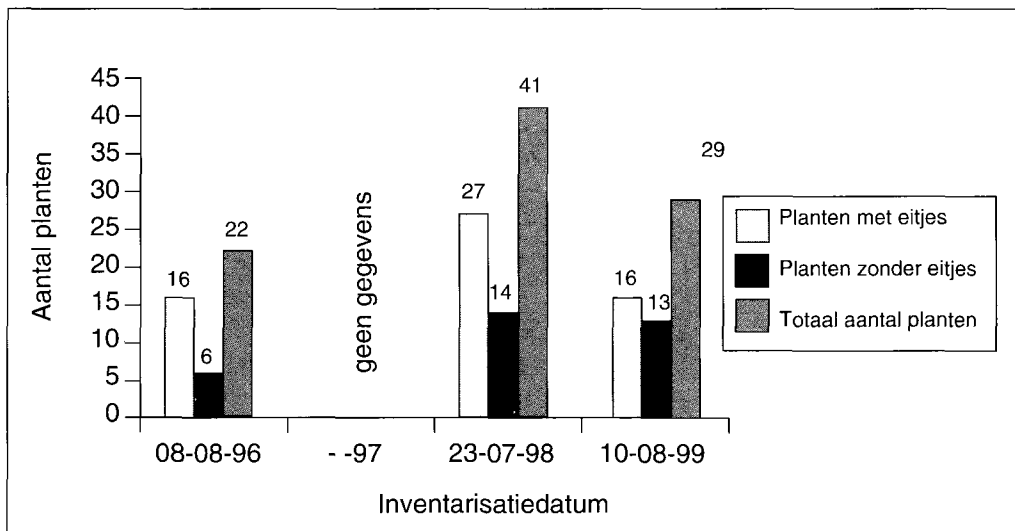
Op De Hoge Veluwe worden momenteel veel plekken waar klokjesgentianen voorkomen, gedomineerd door pijpenstrootje (*Molinia caerulea*). Door deze habitatverslechtering treedt op een aantal plekken nagenoeg geen kieming

meer op en leven zowel de klokjesgentianenpopulatie als de gentiaanblauwtjes voort op enkele oude gentianenplanten waarvan niet bekend is hoelang ze nog zullen leven (Fehse & Borst, 1994).

Het gentiaanblauwtje

Het gentiaanblauwtje (*Maculinea alcon*) is een karakteristieke, maar tegenwoordig zeldzame, kwetsbare soort van natte tot vochtige heide-terreinen en (blauw)graslanden. De eitjes worden afgezet op bloemen van klokjesgentianen. De rupsen eten van de gentiaanbloemen (vruchtbeginsel) en overwinteren in nesten van knooppieren (*Myrmica ruginodis* en *M. scabrinodis*). Populaties van het gentiaanblauwtje worden bedreigd door verdroging, eutrofiëring en ontginning van vliegeterreinen waardoor de vegetatiesamenstelling en -structuur veranderen (Vlinderstichting, 1995; Veling, 1999). De afgelopen eeuw is de soort sterk achteruit gegaan. 43% van de populaties in Nederland is inmiddels verdwenen. Als de achteruitgang in dit tempo doorgaat zal het gentiaanblauwtje waar-

Figuur 1. Aantalontwikkeling van de klokjesgentianen op de Bunt

¹ We bedanken hierbij iedereen die op een of andere manier aan het onderzoek en de inventarisaties hebben meegewerkt, in het bijzonder het Park, de NJN, Harry Brink, Henk de Hoop en Robert Ketelaar voor hun inzet, deskundigheid en enthousiasme.

schijnlijk in 2013 zijn uitgestorven (Vlinderstichting, 1999).

De plagprojecten

Het is mogelijk om zowel gentianen als blauwtjes te behouden door gerichte maatregelen te treffen.

Uit onderzoek is gebleken dat een kleinschalig plagbeheer één van de beste beheersvormen is voor behoud en ontwikkeling van heidevegetaties en de daarbijbehorende fauna (Verstegen et al., 1992; Scheper et al., 1995) en heeft elders geleid tot succesvolle (her)vestiging van gentianen en blauwtjes. In overleg met het Park werd daarom gekozen voor deze beheersmaatregel. In 1996 werd een begin gemaakt met het met handkracht plaggen rond en in de nabijheid van enkele vergraste klokjesgentianenpopulaties. Er werd, op basis van een vooronderzoek in 1995 (Rijswijk, 1997), in eerste instantie een tweetal locaties uitgekozen: de Bunt en het Ranonkelven. In 1998 en 1999 werden ook op de Biezenakker beheersmaatregelen uitgevoerd.

De Bunt

In de nazomer van 1996 werd een begin gemaakt met het plaggen in de directe nabij-

heid van de klokjesgentianenpopulatie op de Bunt. De gentianen groeien hier in een dichte pijpenstrootjesvegetatie met hier en daar struikhei (*Calluna vulgaris*) en/of gewone dophei (*Erica tetralix*).

Als eerste werd de groeiplaats van de gentianen en de knooppierenesten zo nauwkeurig mogelijk in kaart gebracht. Vervolgens werd de populatie op 19 augustus 1995 met behulp van een aantal deelnemers aan het zomerwerk-kamp met band en piketten afgezet. Een dag later werd in de directe nabijheid van de populatie een viertal plekken geplagd van elk ongeveer drie bij vier meter.

In verband met de verwachte uitbreiding van de gentianenpopulatie op de Bunt werd vanaf 1996 het aantal (oude) planten met en zonder eitjes geteld. In *figuur 1* is het aantalverloop van de populatie van 1996 t/m 1999 weergegeven.

Tot op heden hebben zich nog geen gentianen op de plagplekken gevestigd. Om te kunnen bepalen wanneer er een geschikt milieu ontstaat waarin gentianen kunnen kiemen werden vanaf 1997 vegetatieopnamen gemaakt. *Tabel 1* geeft hiervan een eerste overzicht (abundantieschaal volgens van Barkman, Doing en Segal (ordinaal)).

Tabel 1. Overzicht vegetatieopnamen op de Bunt van 1997 t/m 1999.

Jaar	1 9 9 7	1 9 9 8	1 9 9 9	
Aantal soorten	5 3 4 4	9 5 4 8	11 6 7 9	
<i>Drosera intermedia</i>	3 . . 4	3 . . 4	3 3 2 4	kleine zonnedauw
<i>Erica tetralix</i>	2 2 3 3	5 2 6 3	6 5 8 5	gewone dophei
<i>Molinia caerulea</i>	3 3 3 3	5 3 5 5	5 7 6 6	pijpenstrootje
<i>Potentilla erecta</i>	1 . 2 1	1 . 2 1	2 1 2 .	tormentil
<i>Juncus bulbosus</i>	2 . . .	2 . . .	4 . . .	knolrus s.s.
<i>Rumex acetosella</i>	. 2 . .	. 3	schapezuring
<i>Calluna vulgaris</i>	. . 2 .	. . 2 2	2 2 3 2	struikhei
<i>Carex oederi</i> ssp. <i>oedocarpa</i>	1 . . 1	2 . . 2	geelgroene zegge
<i>Carex panicea</i>	3 1 . 2	4 . 3 3	blauwe zegge
<i>Carex pilulifera</i>	2 . . .	2 . 2 .	pilzegge
<i>Polygala serpyllifolia</i>	1	liggende vleugeltjesbloem
<i>Deschampsia flexuosa</i> 2	bochtige smele
<i>Rhynchospora fusca</i> 4	. . . 5	bruine snavelbies
<i>Juncus squarrosus</i>	2 3 . 2	trekrus
<i>Scirpus cespitosus</i> ssp. <i>germanicus</i>	2 . . 2	veenbies s.s.

Wanneer de eerste gentianen zich op de plagplekken zullen vestigen is moeilijk of zelfs niet te zeggen. Dit is namelijk van een aantal factoren afhankelijk:

* er moet genoeg levenskrachtig zaad beschikbaar zijn (in een sterk vergraste situatie en waar sprake is van eiafzetstress is deze kans klein)

* de zaden moeten de plagplek kunnen bereiken (gentianen produceren relatief grote en zware zaden die vaak niet ver van de ouderplanten terechtkomen)

* er moeten mieren nesten van *Myrmica-soorten* in de nabijheid aanwezig zijn (tegenwoordig speelt concurrentie door zwarte wegmieren een niet onbelangrijke rol daar deze soort geen onderdak biedt aan de rupsen van de blauwtjes in de winterperiode)

* er moeten open plekjes met een humuslaag(je) aanwezig zijn waarin de gentianen kunnen kiemen.

Het Ranonkelven

Op 18 augustus 1997 werd een begin gemaakt met het plaggen rond het Ranonkelven.

De werkzaamheden werden verricht door mensen van Groenvoorziening Presikhaaf (groep Hoge Veluwe). Hierbij werd dezelfde procedure gevolgd als op de Bunt, zij het dat hier het plagoppervlak groter werd gekozen (10 x 10 m.). Dit in verband met de sterke vergrassing hier en de mogelijkheid dat te klein gekozen plagplekken binnen korte tijd weer zouden dichtgroeien met pijpenstrootje.

Ook hier werden vanaf 1998 de planten van de (sterk verpauperde) gentianenpopulatie geteld. In 1999, twee jaar na het plaggen, werd de eerste vegetatieopname gemaakt. Tabel 2 laat zien dat de pioniervegetatie op de plagplekken voor een deel uit soorten van (zeer) natte omstandigheden bestaat zoals veenpluis (*Eriophorum angustifolium*), sterzegge (*Carex echinata*) en

Jaar	1999			
	10	10	8	
Aantal soorten	10	10	8	
<i>Carex echinata</i>	3	.	.	sterzegge
<i>Carex panicea</i>	3	3	3	blauwe zegge
<i>Drosera intermedia</i>	4	4	2	kleine zonnedauw
<i>Erica tetralix</i>	5	6	6	gewone dophei
<i>Eriophorum angustifolium</i>	3	.	.	veenpluis
<i>Gertiana pneumonanthe</i>	2	.	.	klokjesgentiaan
<i>Juncus bulbosus</i> ssp. <i>Bulbosus</i>	4	5	4	knolrus s.s.
<i>Juncus squarrosus</i>	4	5	3	trekrus
<i>Molinia caerulea</i>	5	6	6	pijpenstrootje
<i>Rhynchospora alba</i>	3	3	1	witte snavelbies
<i>Cirsium arvense</i>	.	1	.	akkerdistel
<i>Juncus effusus</i>	.	5	.	pitrus
<i>Potentilla erecta</i>	.	2	.	tormentil
<i>Carex pilulifera</i>	.	.	2	pilzegge

Tabel 2. Vegetatieopname Ranonkelven 1999

knolrus (*Juncus bulbosus*).

Tot onze grote vreugde bleken zich de eerste gentianen op één van de plagplekken gevestigd te hebben (tabel 2). Deze eerste kolonisten waren bezet met eitjes van het gentiaanblauwtje. Opvallend was dat deze planten een veel geringere lengte hadden dan de planten in de vergraste situatie. Deze planten kunnen soms wel 40 cm hoog worden doordat ze stevig om licht moeten concurreren met pijpenstrootje.

De Biezenakker

De Biezenakker ligt in één van de rustgebieden voor het wild. Een deel is in gebruik als wildakker.

De vegetatie van de wildakker wordt eenmaal per jaar gemaaid en afgevoerd en bestaat voornamelijk uit russen zoals biezenknoppen

(*Juncus conglomeratus*) en pitrus (*J. effusus*). Hier en daar zijn nog kleine plekjes te vinden met (sterk verdroogde) veenmossoorten. Op de wildwissels groeien pleksgewijs blauwe zegge (*Carex panicea*), witte snavelbies (*Rhynchospora alba*) en enkele exemplaren kleine zonnedauw (*Drosera intermedia*).

In 1998 werd de Biezenakker op het voorkomen van klokjesgentianen geïnventariseerd (zie tabel 3). Ook hier bleek de situatie niet veel anders dan elders in het Park; grote delen zijn vergrast met als dominante soort pijpenstrootje. Alleen in een aantal lager gelegen terreindelen komen redelijk vitale, vochtige dopheidevegetaties voor met klokjesgentianen.

Inventarisatiedatum	Planten met eitjes	Planten Zonder eitjes	Totaal aantal planten	Gentiaanblauwtjes
14-08-98	113	60	173	25

Tabel 3. Resultaten klokjesgentiantelling op de Biezenakker 1998.

Tijdens de inventarisatie op de Biezenakker bleek duidelijk dat het terrein sterk aan verdroging onderhevig is. Dit wordt mede veroorzaakt doordat er in het noordwestelijk deel van de akker sterke waterafvoer plaatsvindt. In het aangligende dennenbos ligt een tweetal greppels die op het laagste punt ongeveer 1.5 meter diep zijn. Dat het hier permanent vochtig is wordt bevestigd door het voorkomen van veen- en levermossen.

Naar aanleiding van de resultaten van de inventarisatie werd in overleg met de directie van het park en de Vlinderstichting het volgende besloten:

1. om een tweetal¹ kleine plagplekken maken in de directe nabijheid van vitale gentianen (deel)populaties, uit te voeren door de NJN (Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie)
2. de russenvegetatie op de wildakker gefa-

¹ op één plagplek werden twee opnamen gemaakt (gradiëntsituatie).

Jaar	1999			
	4	4	5	
Aantal soorten	4	4	5	
<i>Drosera intermedia</i>	3	3	4	kleine zonnedaaw
<i>Juncus squarrosus</i>	1	.	3	trekrus
<i>Molinia caerulea</i>	4	3	4	pijpenstrootje
<i>Pinus sylvestris</i> -kl'	3	2	2	grove den-kl
<i>Erica tetralix</i>	.	1	.	gewone dophei
<i>Rhynchospora alba</i>	.	.	3	witte snavelbies

Tabel 4. Vegetatieopnamen op de kleine plagplekken op de Biezenakker in 1999.

seerd af te plaggen en het plagsel te verwijderen, uit te voeren door mensen van Groenvoorziening Presikhaaf (Groep Hoge Veluwe)

3. op het punt waar het water wordt afgevoerd, twee regelbare dammetjes te maken zodat de waterafvoer verminderd of zelfs gestopt kan worden.

De twee kleine plagplekken werden in de nazomer van 1998 gemaakt langs noordwest- en zuidostrand van een oude gentianenpopulatie. In 1999 werden de eerste vegetatieopnamen gemaakt (zie tabel 4).

Tussen de beide plagplekken loopt een wildwissel waarop enkele gentianen groeien. Wildwissels blijken een belangrijke functie te vervullen als nieuwe vestigingsplek en/of migratieroute voor klokjesgentianen (Rijswijk, 1999). In oktober 1999 werd begonnen met het aflaggen van de russenvvegetatie op de wildakker. Dit keer werden er drie grote plekken gemaakt van ong. 15 bij 15 meter. De ontwikkelingen alhier zullen de komende jaren worden gevolgd.

Tot slot

In dit artikel hebben we een overzicht gegeven van de tot nu toe uitgevoerde herstelmaatregelen

voor de vergraste klokjesgentianenpopulaties in het Park. Deze maatregelen, hoe onzeker de effecten ervan ook zijn, moeten er uiteindelijk niet alleen toe leiden dat de verouderde gentianenpopulaties worden gerevitaliseerd, maar moeten er tevens voor zorgen dat het voortbestaan van het gentiaanblauwtje in het park gewaarborgd blijft. De fauna van het park is tenslotte onlosmakelijk verbonden met de vegetatiestructuur en -kwaliteit, hetgeen door de situatie van de gentianen en blauwtjes nog eens pijnlijk duidelijk wordt.

Een enorm voordeel van een terrein als De Hoge Veluwe is de grootte van het gebied. Klokjesgentianen komen er op een groot aantal plekken voor. Het grote aantal plekken alleen biedt echter nog geen garantie voor het voortbestaan van bijzondere heidesoorten, ook de kwaliteit van de plek en de verbindingen tussen de verschillende plekken zijn belangrijk. Dit kunnen bijvoorbeeld plagstroken of wildwissels zijn, die (deel)populaties met elkaar verbinden. Voor een aantal soorten waaronder het gentiaanblauwtje geldt dat de actieradius bepaalt of deze soort een nieuw gebied kan bereiken. Het gentiaanblauwtje heeft een actieradius van ca. 400/500 m. Dat betekent dat niet alleen de kwaliteit en grootte van de vliegterreinen goed moeten zijn, maar ook dat (potentiële) omlig-

1 kl = kruidlaag

gende terreinen geschikt moeten zijn of gemaakt moeten worden als habitat voor de soort; vochtige heidevegetaties met gentianen moeten in elkaars nabijheid liggen en moeten met elkaar in verbinding staan d.m.v. een geschikte ecologische infrastructuur'. Het is dan ook belangrijk om er in de toekomst voor te zorgen dat de verschillende vliegerterreinen met elkaar worden verbonden door middel van zogenaamde 'stepping stones' (stapstenen). Op deze nog aan te geven locaties zou in de nabije toekomst gezocht kunnen worden naar levensvatbare klokjesgentianenpopulaties. Eventueel aangetroffen verpauperde populaties kunnen dan vervolgens d.m.v. plaggen worden hersteld en (weer) dienst gaan doen als (tijdelijke) verblijfplaats voor gentianen en blauwtjes.

Stepping stones in de vorm van plagplekken bieden niet alleen nieuwe kansen aan gentianen, maar kunnen ook belangrijke (tijdelijke) verblijfplaatsen zijn voor bijzondere plantengemeenschappen en diersoorten².

Op recent geplagde delen die 's winters plasdras staan en 's zomers oppervlakkig uitdrogen

kan zich bijvoorbeeld de associatie van moeraswolfsklauw en snavelbies (*Lycopodium-Rhynchosporium*) vestigen (de Bunt) voorafgaand aan of als contactgemeenschap van de associatie van gewone dophei (*Ericetum tetralix*). Met name deze laatste plantengemeenschap biedt goede (her)vestigingskansen aan zowel gentianen als blauwtjes.

In de bovengenoemde periode werden de volgende diersoorten aangetroffen op (of aan de rand van) plagplekken: rugstreepad, groene zandlooplever, libellen (viervlek, geelvelkheidelibel, watersnuffel, zwarte heidelibel, oeverlibel), heideringelrups, bruine en kleine vuurvlinde, heideblauwtje, gentiaanblauwtje, groentje en enkele graafwespen- en spinnensoorten.

We zullen ook in de komende jaren de ontwikkelingen van de klokjesgentianen en gentiaanblauwtjes in het Park blijven volgen. Laten we hopen dat onze inspanningen en maatregelen het gewenste resultaat zullen hebben.

Carlo van Rijswijk

Literatuur

- Bund, C.F. van de, 1999. Toetssoorten van de heidefauna in Het Nationale Park De Hoge Veluwe. Uitgave: Vereniging Vrienden van De Hoge Veluwe, 1999.
- Fehse, J. & S. Borst, 1994. Oecologie van het gentiaanblauwtje, *Maculinea alcon* Schiff. in relatie tot de klokjesgentiaan, *Gentiana pneumonanthe* L. en de knoopmieren, *Myrmica ruginodis* en *Myrmica scabrinodis* Nylander. Stageverslag Vakgroep Systematiek, Evolutie en Paleobiologie, UvA/Vakgroep Territoriale Oecologie en Natuurbeheer, LUW.
- Ketelaar, R., 1999. Beheer en bescherming van het gentiaanblauwtje. Rapportnr. VS 99.28. De Vlinderstichting, Wageningen.
- Meijden, R. van der, 1999. Heukels' Interactieve Flora van Nederland (versie 1.0). World Biodiversity Database CD-ROM Series. ETI/Rijksherbarium, Leiden.
- Oostermeijer, J.G.B., J.C.M. den Nijs, R. van 't Veer & E. de Boer, 1993. Populatiebiologie bij het beheer van zeldzame planten: de klokjesgentiaan. *De Levende Natuur* 94(4): 134-141.
- Rijswijk, C.C., van, 1997. Flora van de Hoge Veluwe, Periode 1994-1997: De Rode Lijstsoorten. Rapportnummer 1997/01. Flora- en Faunawerkgroep van de Vereniging Vrienden van De Hoge Veluwe.
- Rijswijk, C.C., van, 1999. Flora van De Hoge Veluwe: inventarisatie, monitoring en evaluatie. Rapportnummer 1999/03. Flora- en Faunawerkgroep van de Vereniging Vrienden van De Hoge Veluwe.
- SchaminEe, J.H.J., E.J. Weeda & V. Westhoff, 1995. De vegetatie van Nederland. Deel2: Plantengemeenschappen van wateren, moerassen en natte heiden. *Opulus Press*, Leiden.
- Veling, K., 1999. Herstelplan dagvlinders 1999-2002. Rapportnr. VS 98.06. De Vlinderstichting, Wageningen.
- Verstegen, M.A.J.M., H. Siepel, A.H.P. Stumpel & H.A.H. Wijnhoven, 1992. Heide en heidefauna: indicaties voor het beheer. IBN-rapport 92/26. DLO-instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Arnhem.
- Vlinderstichting, 1995. Threatened and vulnerable butterflies in the Netherlands; Basic report and proposal for the Red List. Rapportnr. VS 95.11. Vlinderstichting, Wageningen.
- Vlinderstichting, 1999. Brochure bij de Workshop: "beheer en bescherming van het heidegentiaanblauwtje".

1 Dit is belangrijk omdat op veel plekken versnippering van het leefgebied van het gentiaanblauwtje optreedt door de sterke vergrassing waardoor zowel blauwtjes als gentianen niet (meer) kunnen migreren.

2 Een plagplek ligt veelal verzonken in de omringende, vaak sterk vergraste vegetatie en biedt door het afwijkende microklimaat een (tijdelijk) geschikt milieu voor o.a. opwarming, foerageergelegenheid (vaak veel bloeiende dophei aan de randen van plagplekken) en bescherming tegen ongunstige weersomstandigheden zoals harde wind.

Vrienden van De Hoge Veluwe: interview met Ad Peters

Door middel van een persoonlijk onderhoud met enkele Vrienden wil ik trachten een beeld te schetsen van de inzet, betrokkenheid en het plezier waarmee zij hun talenten ingezet hebben ten dienste van Het Nationale Park De Hoge Veluwe.

VRIEND, Ad Peters.

Ad Peters volgde een vier jaar durende opleiding aan de Amsterdamse Grafische School. Daarna bekwaamde hij zich verder aan de avondschool met cursussen o.a. in diverse vormen van tekenen en kleurenfotografie.

Hij ontmoette het meisje, dat zijn vrouw zou worden en vertrok met haar naar Maastricht alwaar een goede baan als graficus en een woning, in die tijd een bijzonderheid, hem wachtte. Uit hoofde van zijn beroep belandde hij in 1962 met zijn gezin, vrouw en twee dochters, bij Wegener Uitgeverij in Apeldoorn. De laatste tien jaar had hij een leidinggevende functie op de reproafdeling.

Met enkele collega's bezocht hij bijna iedere zaterdag "Het Park" en zoals het met velen van ons gedaan is, ontstond er een steeds hechtere band tussen Ad Peters en dit inspirerende gebied.

In 1995 werd hij lid van de Vrienden en sloot zich daarna al gauw aan bij de Dennenscheerders, een werkgroep van de Vrienden van De Hoge Veluwe. In 1996 nam hij de coördinatie op zich van het zomerwerk-kamp.

Deze werkzaamheden vinden plaats in de maanden juli en augustus en worden uitgevoerd door vrijwilligers onder leiding van de Dennenscheerders.

Alvorens het zover is, moet er de nodige pr plaats vinden om voldoende vrijwilligers bijeen te brengen.

Ad Peter

Ieder jaar wordt er een nieuwe wervingsfolder ontworpen. De grafische eigenschappen van Ad Peters komen duidelijk tot uiting in de fraaie uitvoering.

Er gaat een persbericht uit naar landelijke en regionale bladen, radio en tv worden ingeschakeld.

Tijdens het Zomerkamp kamperen de vrijwilligers op een kampeerterrein van de Vrienden uitsluitend bestemd voor de deelnemers. Het kamperen is gratis, evenals de toegang tot het Park.

Er dient ingeschreven te worden voor tenminste één volle week. Afhankelijk van de werkzaamheden zullen er wekelijks maximaal ongeveer 30 deelnemers worden toegelaten. Iedere week zal een andere voorman deze groep begeleiden. De voorman krijgt een object toegewezen van de coördinator.

Vaak doen er moeilijk opvoedbare jongeren vanuit instellingen aan mee, maar ook studenten of anderen, die er behoefte aan voelen de handen eens flink uit de mouwen te steken.

Al met al is het gemiddelde door de jaren heen

vanaf 1985, het begin van de Zomerkampen 86 vrijwilligers met 2542 manuren.

Bij de werkobjecten moet men denken aan:

- * houtwallen vernieuwen (herstellen)
- * vogeldrinkvijvers schonen
- * tankmos verwijderen
- * slietenrasters herstellen
- * in de landschapstuin werken
- * plaggen (op de Bunt en de Deelense Was)
- * plaatsmaken voor de terugkeer van bijzondere plantensoorten. Dit gebeurt door de NJN afdeling Ede / Wageningen.
- * hooien; op de "Schapenweide" en de "Veentjesweide" wordt na de bloeitijd gemaaid en gehooid. Om het land te verschrallen wordt het maaisel steeds afgevoerd, zodat er zich weer een bijzondere flora kan vestigen. Er bloeien nu weer o.a. honderden rietorchissen op "De Schapenweide". Het hooi is bestemd voor de kinderboerderijen in de omgeving.

De Vrienden beschikken over een eigen schaftwagen, die op tijd op de werkplek moet zijn, voorzien van het juiste gereedschap. Zoals blijkt is er een enorme hoeveelheid werk te verzetten en wordt er van de coördinator een intensieve betrokkenheid vereist om de zaak rond te krijgen.

Afgelopen jaar werd de Louise de Brauwprijs 1999 van de gemeente Apeldoorn gewonnen voor de aanleg van de knuppelbrug nabij de Hubertusvijver. Deze prijs f 5.000,- groot,

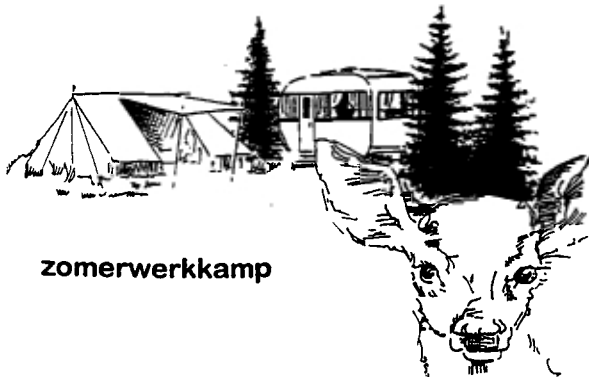
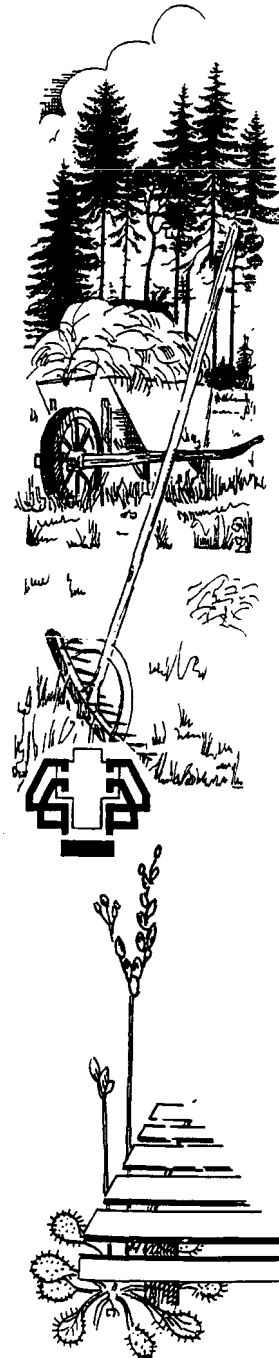
wordt uitgereikt aan het meest vernieuwende vrijwilligersproject binnen de gemeente. Onder leiding van Ed Quax en Ad Peters werd hieraan met behulp van vrijwilligers acht weken dagelijks gewerkt. Deze beide heren hebben ook het leeuvenaandeel gehad in de renovatie van het nieuwe clubhuis van de vrienden "De Kemperberg".

Na vier jaar de coördinator van het zomerwerkcamp op zich te hebben genomen, gaat Ad Peters een stapje terug doen, maar helemaal kan hij het nog niet missen. Met Ed Quax gaat hij in samenwerking met het Park de werkobjecten voorbereiden. En zeker zal hij elke dinsdagmorgen aanwezig zijn om met de dinsdagmorgengroep van de Dennenscheerders klussen uit te voeren. Ongetwijfeld zal hij de weg naar het Park nog vele malen inslaan.

Bedankt Ad Peters

Er is nu een team gevormd die de organisatie van het zomerwerkcamp op zich neemt, waarvan Martin Pronk de coördinator is.

Winnie van der Horst

zomerwerkkamp

Zomer Hoge-Veluwedag

zaterdag 19 augustus 2000

Aan de leden,

Het bestuur nodigt u uit voor een lezing in Restaurant Rijzenburg, waar door de heer J. Teeuwen een diavoorstelling verzorgd wordt met als titel:

“Libellen, overlevenden uit de oertijd”

De lezing is een prachtige voorstelling over het leven van de libellen.

Ze geeft een goed beeld van de verscheidenheid aan libellen, hun boeiende levenswijze en niet te vergeten hun rijkdom aan kleuren. Tevens inbegrepen het uitkomen van het imago uit de larvehuid.

Het programma van deze dag:

9.30 uur	Ontvangst in restaurant Rijzenburg
9.45 uur	Aanvang van de voorstelling
10.45 uur	Koffiepauze
11.00 uur	Vervolg van de voorstelling
12.00 uur	Vertrek naar de Kemperberg voor de lunch

De “Vriendenlunch” kunt u bestellen door vóór 8 augustus f 4,— p.p. over te maken op postgiro 2 999 180 t.n.v. Adm. Manifestaties Vrienden Hoge Veluwe, Rogakker 22, Lunteren, onder vermelding van: lunch op 19 augustus.

Na de lunch bestaat de mogelijkheid om deel te nemen aan een wandeling.

Het bestuur wenst u alvast een plezierige dag toe.

Tessy Smeets

Herfst Hoge-Veluwedag

zaterdag 23 september 2000

Aan de leden,

Op zaterdag 23 september zal de familie Grootjans een diavoordracht vertonen met als titel:

“Midwinter”

Een diaprogramma waarin de winterfolklore in onder andere Oost- en Noord-Nederland aan de orde komt. De winter met al zijn aardig- en narigheden aan bod komt. Een winter-diaklankbeeld en een in beeld gebrachte wintervertelling. Alvast even voorproeven voor het komende seizoen.

Het programma van deze dag:

9.30 uur	Ontvangst in restaurant Rijzenburg
9.45 uur	Aanvang van de voorstelling
10.45 uur	Koffiepauze
11.00 uur	Vervolg van de voorstelling
12.00 uur	Vertrek naar de Kemperberg voor de lunch

De “Vriendenlunch” kunt u bestellen door vóór 11 september f 4,- p.p. over te maken op postgiro 2 999 180 t.n.v. Adm. Manifestaties Vrienden Hoge Veluwe, Rogakker 22, Lunteren, onder vermelding van: lunch op 23 september.

Na de lunch bestaat de mogelijkheid om deel te nemen aan een wandeling.

Het bestuur wenst u alvast een plezierige dag toe.

Tessy Smeets

Rasters en Roosters

Kroondomein

Wanneer in 1895 bekend wordt dat men voornemens is om het Kroondomein Het Loo te omrasteren protesteren de eigenaren van de aanliggende bossen bij koningin Emma tegen dat plan.

Het bezwaar is dat het vrouwelijk wild in het te omrasteren gebied wordt geïsoleerd van de grofwildstand op hun bezittingen waardoor dat grofwildbestand zal verminderen. Hierdoor zullen de pachtsommen van de jachtgebieden sterk dalen met het gevolg dat er te weinig geld zal overblijven om in de wintertijd werkzaamheden in de bossen te laten uitvoeren.

Wie de initiatiefnemer is geweest om tot deze omvangrijke operatie te komen is niet duidelijk, koning Willem III is in 1890 overleden en over koningin Emma is niets bekend van enige belangstelling voor de jacht. Wellicht is het rentmeester G.E.H. Tutein Nolthenius geweest die voordeel ziet in een gesloten wildbaan. Er kan dan, zonder dat er rekening hoeft te worden gehouden met de bureu, een eigen jachtbeleid worden gevoerd.

De protesten van de aangrenzende terreineigenaren halen niets uit want in november 1895 wordt een begin gemaakt met het omrasteren van het terrein, op dat moment ca. 3.000 ha groot. In 1917 omsluit de afrastering een gebied van ca. 10.000 ha, hetgeen tot vandaag de dag het geval is.

De afrastering is bepaald niet "wilddicht" met als gevolg dat, vooral op die plaatsen waar openbare wegen het raster kruisen, het wild kans ziet de wildbaan te verlaten. Daar waar het raster, ter plaatse van wegen, wordt onderbroken worden draaiportalen aangebracht. Tot in de tweede helft van de dertiger jaren worden de portalen elke avond door werknemers van de Houtvesterij gesloten. Gemakzuchtige passanten laten echter de portalen dikwijls open staan, zodat het wild alsnog de "gesloten" wildbaan kan verlaten.

In 1904 besluit prins Hendrik in het Kroondomein wilde zwijnen uit te zetten. Op dat moment leven er, als standwild, geen wilde zwijnen meer op de Veluwe aangezien die in de eerste helft van de 19e eeuw zijn uitgeroeid. Doordat er ook regelmatig wilde zwijnen uit het gebied ontsnappen en op de naburige landbouwgronden schade aanbrengen wordt er nu geprotesteerd tegen het feit dat het wild niet binnen de rasters wordt gehouden. In 1919 worden als proef, op voorstel van opperhoutvester Tutein Nolthenius, op de openbare wegen rond Gortel trekhekken aangebracht welke door de voerlieden vanaf de bok kunnen worden bediend. Ook daarna is het gebied niet voor 100% "wilddicht".

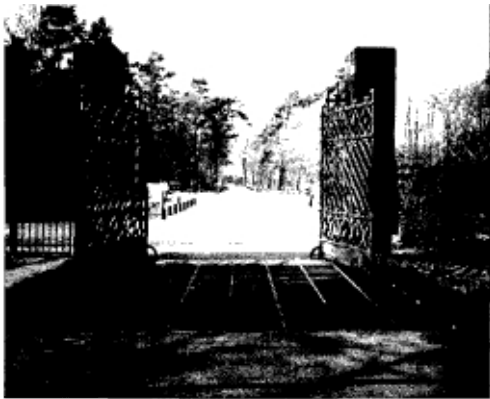
De oplossing voor het probleem van de "wildlekkage" dient zich aan wanneer de beheerders van de Houtvesterij worden geattendeerd op een artikel in een Amerikaans tijdschrift. In dat artikel wordt beschreven hoe kan worden voorkomen dat het wild via een weg de wildbaan kan verlaten, namelijk door over de volle breedte van de weg een kuil te graven en boven die kuil een rooster aan te brengen, voertuigen (inmiddels auto's) kunnen over het rooster rijden maar voor het wild vormt het rooster een onoverkomelijke barrière. De werktekeningen voor de roosters worden gemaakt door hofjager J.F.Vogel en omstreeks 1936 worden de eerste wildroosters aangebracht.

Hof te Dieren

De Koninklijke Houtvesterij Het Loo is niet de eerste gesloten wildbaan op de Veluwe. In de jaren 1648/49 wordt door stadhouder Willem II (zoon van Frederik Hendrik) bij het Hof te Dieren, rond een gebied van ca. 1.200 ha, een omheining aangebracht. Die omheining, met een lengte van ca. 20 km, wordt gemaakt van houten palen en planken. Ook dit gebied wordt doorsneden door een openbare weg, namelijk de weg van Arnhem naar Zutphen. Bij Dieren

aan de oostzijde en bij Avegoor aan de westzijde worden houten poorten geplaatst, ontworpen door de beeldsnijder Caspar Stolzenbusch uit Arnhem, deze poorten zullen waarschijnlijk permanent zijn bewaakt. Om te voorkomen dat het wild de noordelijke wildbaan kan verlaten wordt, ten noorden van en evenwijdig aan de openbare weg, een binnenraaster van planken aangebracht zodat de eigenlijke wildbaan op die manier wordt afgesloten. Het onderhoud aan de houten omheining is bijna onbegonnen werk. De omheining loopt deels door een stuifzandgebied, zodat regen en wind vrij spel hebben, met als gevolg dat het raster telkens weer wordt weggeslagen. De wildbaan wordt tot ca.1660 in stand gehouden, ten gevolge van achterstallig onderhoud wordt, na ca.12 jaar functioneren, de houten omheining afgebroken.

Hoge Veluwe

Wildrooster bij de toegangspoort ingang de Hoge Veluwe te Otterlo.

Nadat de heer Kröller grote stukken grond op de Veluwe heeft aangekocht, voor het uitoefenen van de jacht, wil hij van het gebied een gesloten wildbaan maken. Ook hier weer het probleem dat een aantal openbare wegen het gebied doorsnijden. Met name de openbare weg van Otterlo naar Hoenderloo vormt een belemmering om één gesloten wildbaan te maken. In 1914 krijgt Kröller van de gemeente Ede toestemming om de openbare weg af te

sluiten, op voorwaarde dat hij op zijn kosten en op zijn grondgebied een weg om het gebied zal aanleggen en daarna die nieuwe weg aan de gemeente Ede moet overdragen. Kröller gaat akkoord, de nieuwe weg wordt aangelegd en is in 1919 gereed. Het gebied, groot ca. 6.800 ha, wordt volledig afgesloten met een raster van ca 40 km lengte. Van ongewenst uittreden van het wild is op De Hoge Veluwe geen sprake, de poorten zijn gesloten en zonder toestemming komt niemand het terrein op.

Na de openstelling van het Park voor het publiek in 1935 bestond het Park uit twee gedeelten gescheiden door binnenrasters, in het noorden een cultuurgedeelte en in het zuiden de wildbaan. In tegenstelling tot de situatie in het Kroondomein, waar de poorten in de openbare wegen moesten worden bediend door passanten (zeg maar "woon-werkverkeer"), worden de poorten van De Hoge Veluwe bediend door recreanten. Door de betrokkenheid van de bezoekers met het Park, zal het openen en sluiten van de poorten met meer discipline zijn gebeurd. Omdat het te verwachten is dat het aantal bezoekers (met auto) zal toenemen, mede door de openstelling van het museum in 1938, worden de poorten in de binnenrasters in 1937/38 vervangen door wildroosters.

Aluminium tranenplaat -plankjes in het wildrooster

Wildroosters

Wat is een wildrooster? Volgens van Dale “een samenstel van staven boven een kuil dat dient om te voorkomen dat het wild een terrein verlaat”. Dit is maar voor een deel juist, ten eerste omdat het rooster ook kan dienen om te voorkomen dat het wild een terrein betreedt, denk aan het binnenraster rond het centrale gedeelte van De Hoge Veluwe (restaurant, bezoekerscentrum, museum) en buiten het Park, dorpen als Gortel en Hoog Soeren in het Kroondomein en landbouwgebieden in de vrije wildbaan, ten tweede omdat een raster de functie heeft om wild te keren, wildroosters zijn aangebracht in de rasteronderbrekingen omwille van het gemak van de passerende mensen. Een wildrooster is in veel gevallen de vervanger van een afsluitbare poort en dus een uitvinding voor de “luie mens”. Overigens zijn er heel veel dingen bedacht om het de mens gemakkelijker te maken.

Een wildrooster heeft voordelen (voor ons mensen) maar ook nadelen. Onder het rooster zit namelijk een kuil, tegenwoordig veelal in de vorm van een betonnen bak, waarin regelmatig kleinere dieren vallen zoals amfibieën, reptielen en kleine zoogdieren. Om nu de mogelijkheid te bieden, althans voor een aantal diersoorten, de “valkuil” te verlaten worden plankjes of trapjes in de roosters geplaatst. In de zomer van 1999 heb ik een inventarisatie gemaakt van alle wildroosters op De Hoge Veluwe.

Hierbij ging het er met name om of er in de roosters, zowel kwantitatief als kwalitatief, voor opgesloten dieren voldoende mogelijkheden zijn om te kunnen ontsnappen.

De roosters in wegen met autoverkeer moeten een vrij zware belasting kunnen opnemen. De betonnen bakken zijn de fundering van de roosters en worden om constructieve reden verdeeld in compartimenten zodat er meer balken beschikbaar zijn om het rooster te ondersteunen. Dat betekent dat ÈÈn uitloopmogelijkheid per wildrooster niet voldoende is, de dieren kunnen in elk van de compartimenten vallen, dus moet er per compartiment tenminste ÈÈn ontsnappingsmogelijkheid zijn. Na

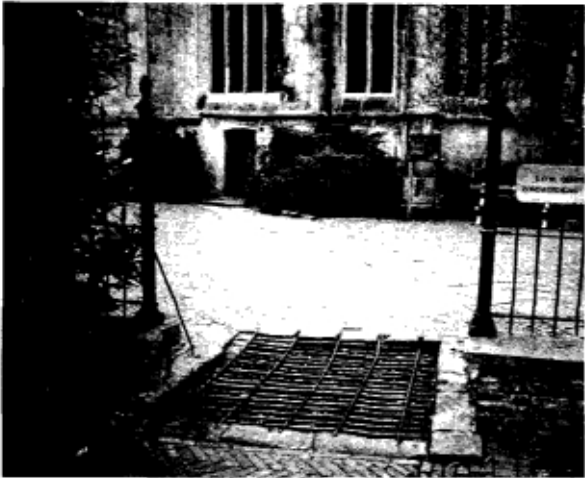
inventarisatie van de roosters bleek dat in ca. 80% van alle compartimenten ÈÈn of meer planken aanwezig waren, soms echter te laag of te steil aangebracht. De houten plankjes zijn onderhoudstechnisch vrij kostbaar, ten gevolge van verrotting moeten ze vrij snel worden vervangen en het met de hand op maat maken van de planken is arbeidsintensief. Al voor mijn inventarisatie heeft het Park, naar aanleiding van ervaringen in Drenthe, in ÈÈn rooster voor proef een aantal plankjes geplaatst van aluminium tranenplaat, aluminium is duurzaam en vrij gemakkelijk te bewerken.

De resultaten van de inventarisatie zijn besproken in het regelmatige overleg tussen het Park en de Faunawerkgroep en heeft er toe geleid dat het Park aandacht aan de wildroosters zal besteden. Nog vóór het voorjaar 2000 zijn de ontbrekende plankjes aangebracht en zijn alle houten plankjes vervangen door aluminium tranenplaten, in totaal 117 stuks. Graag wil ik het Park, met name de heer R. v.d. Vegte, een compliment maken voor de voortvarendheid waarmee de tekortkomingen in de roosters zijn aangepakt.

Kerkhoven

Het is opmerkelijk dat pas in 1936 in het Kroondomein wildroosters zijn aangebracht (nota bene n.a.v. een Amerikaans tijdschriftartikel). In ons land kwamen al in de Middeleeuwen dergelijke roosters voor, namelijk in de rasteronderbrekingen rond de kerkhoven. Toen dus ook aangebracht uit gemakzucht, je hoeft dan niet elke keer de poort achter je (onder)rug dicht te doen. Deze zogenaamde kerk(hof)roosters of varkensroosters dienden om de in die tijd vrij rondlopende varkens van het kerkhof te weren.

Er was nog een andere reden om deze roosters aan te brengen. De roosters zijn uitgevonden om hoefdieren van het kerkhof af te houden. De duivel wordt dikwijls afgebeeld als een figuur met bokkenpoten, ook de duivel kan dus met zulke poten het rooster niet oversteken. De roosters worden dan ook wel duivelsroosters genoemd. O.a. bij de Hervormde Kerk in de stad Delden ligt nog zo'n duivelsrooster,

"Duivelsrooster" bij de Herormde Kerk te Delden

dergelijke roosters staan al sinds jaren op de monumentenlijst.

Tot slot

Binnen de rasters van het Park De Hoge Veluwe kun je hoefdieren tegen komen, edelherten, reeën, moefflons en wilde zwijnen maar de kans dat je de duivel tegenkomt is erg onwaarschijnlijk want er zijn in de rasters van het Park in totaal 23 "duivelsroosters" opgenomen!

Met andere woorden, de rasters en de roosters hebben de functie om het "goede" te beheren en het "kwade" te weren!

Henny Rotteveel

Gids en lid van de Faunawerkgroep

Literatuur:

- Everdingen, L. van, Het Loo, de Oranjes en de jacht, Joh. Enschede en zonen, 1984.
Gazenbeek, Jac., Sagen en legenden van de Veluwe deel II, Sticht. Jac. Gazenbeek, 1993.
Maassen, G., De Koninklijke Houtvesterij Het Loo, deel 2, De Veluwenaar, 1996(3).
Pelzers, E., Zwartwild in het Kroondomein een terugblik, Het Edelhert, 1989(3).
Vogel, J.F., Wildroosters, De Schouw, 1962(4).

Jonker Joost en De Pampel

Op 26 april 1564 verzocht Joest Craenefelt uit Arnhem om octrooi om "omtrent 180 morgen heetlants, gelegen in die buerschap van den Aenstoet bij seker est en bosch, te mogen cultiveren ende tot saylanden aenmaecken, vrij van den novalen thiende, doch tegen een kleine recognitie van thijns, ten behoeve van sijne majesteit".¹ De Gelderse rekenkamer wees het verzoek af omdat 180 morgen, ongeveer 153 ha, een te groot stuk was om aan één persoon in ontginning te geven. Waarschijnlijk had Joost van Cranevelt, zoals we hem verder zullen noemen, zijn oog laten vallen op een stuk grond dat wij nu als de Pampel kennen. Uit de aanvraag

werd duidelijk dat de grond in het kerspel Otterlo, de Aenstoet, lag bij een "bosch" en een "est". Op de kaart van Nicolaes van Geelkeroken uit 1629 is te zien dat het Aanstoterbosch helemaal tot de Pampel doorliep en de naam "est" duidt waarschijnlijk op een laag weidegebied op woeste grond dat in gebruik zou kunnen zijn bij de geërfden van Otterlo. Omdat Joost van Cranevelt tijns wilde betalen zou het om domeingrond moeten gaan, die het feitelijk bezit van de hertogen van Gelre was. Novale tiend was verschuldigd over nieuwoontgonnen gronden en betekende dat er tien procent van de opbrengst van de grond

1 D. Verbeek jr. en H. van Gonel, De geschiedenis van de Neder-Veluwe, pag. 28-29, Barneveld 1888

afgedragen moest worden. Dat was een zware belasting voor de boeren, vooral in de beginperiode kort na de ontginning als het land nog niet zoveel opbracht. De tijns bestond uit een gering vast bedrag per jaar die op een vaste dag betaald moest worden. In de vroege Middeleeuwen behoefde niet meer dan een muntje, een denarius, betaald te worden, later werd dat een bedrag per morgen. De betaling van tijns was een erkenning, recognitie, van de eigenaar dat de tijnsplichtige het land mocht bezitten en bewerken. De gebruiker had oorspronkelijk geen eigendomsrechten en als hij het land ongebruikt achterliet vervielen zijn rechten. Voor nieuwontgonnen woeste gronden gold wel vaak de "reek" dat degene die tijns betaalde eigenaar werd. Omdat de waarde van de grond in de loop der jaren toenam en de tijns niet steeg was er na verloop van tijd geen verband meer tussen de waarde van de grond en de hoogte van de tijns en trad er verschuiving op van gebruiksrecht naar volle en vrije eigendom. Het was dus wel begrijpelijk dat jonker Joost liever tijns dan novale tiend wilde betalen.¹ Hoewel Joost van Cranevelt in 1564 geen toestemming kreeg om te gaan ontginnen, bleek er toch omtrent 1570 sprake te zijn van een ontginning. In een register uit 1611/1613 dat een overzicht bevatte van de verschuldigde novale tiend in Otterlo en Harskamp werd vermeld: "Cranevelts goedt aen groot Duinen groot ongeveerlijck thien molder gesays aengegraeven geleden drie ofte vier ende veertig jaeren geleden geeft thient onder die novalia".² In hetzelfde register werd Cranevelt nogmaals vermeld met de volgende tekst: "Cranevelt doentertijd Cancelaer des hartochdoms Gelre ende des Graefschaps Zutphen aengemaect een Camp lants genaempt Cranevelts Camp gelegen bij de huept geleden omtrent veertig jaeren geeft tient onder de novalia." Uit een magesheid (boedelscheiding) opgemaakt in

1615 tussen jonker Joost van Cranevelt en Willem van Vorstenburch, als "man en momber" van Anna van Cranevelt, bleek dat Joost een aandeel in het Aanstoterbosch toegedeeld kreeg geheten die "grote en cleijne duijnen bij het goed geheten die Pampol."³ Joost en Anna waren kinderen van Frans van Cranevelt en Cornelia Sasbout en omdat er geen andere kinderen genoemd werden waren ze wellicht de enige kinderen of de enige kinderen die nog in leven waren op het moment van de boedelscheiding. Dat werd ook bevestigd door een gedeeltelijke genealogie waarin alleen Joost en Anna vermeld werden.⁴ Dat de Pampel rond 1570 ontgonnen werd staat aan de hand van de beschikbare bronnen wel vast. Wij verwijzen ook nog naar A.D.M. Veldhorst op pagina 11 in de publicatie uit 1965:

"Uit de geschiedenis van Het Nationale Park De Hoge Veluwe en M. Nooren: 'Uit het verleden van de Hoge Veluwe pagina 74. De Pampel was met een oppervlakte van 5.6 ha een bescheiden ontginning maar onderscheidde zich niet van andere ontginningen uit die tijd die meestal minder dan twee ha omvatten. Er kwamen zelfs aangravingen voor van een schepel en dat was slechts 0.14 ha zoals bleek uit een vermelding uit 1590 toen iemand zo'n stukje ontgon grenzend aan Cranevelts goed'.⁵"

Wie was jonker Joost van Cranevelt?

Joost voerde de titel jonker omdat hij uit een Duits adellijk geslacht stamde. In het Nederlands Adresboek kwam de familie niet voor en evenmin behoorde de familie tot het patriciaat want ook daar werden ze niet genoemd. Bij de aanvraag uit 1564 werd vermeld dat hij in Arnhem woonde en dat klopte want hij bewoonde "Jonckheer Cranevelts Spijcker". Van zijn bezit is een kaart bewaard gebleven die omstreeks 1635 door Isaack

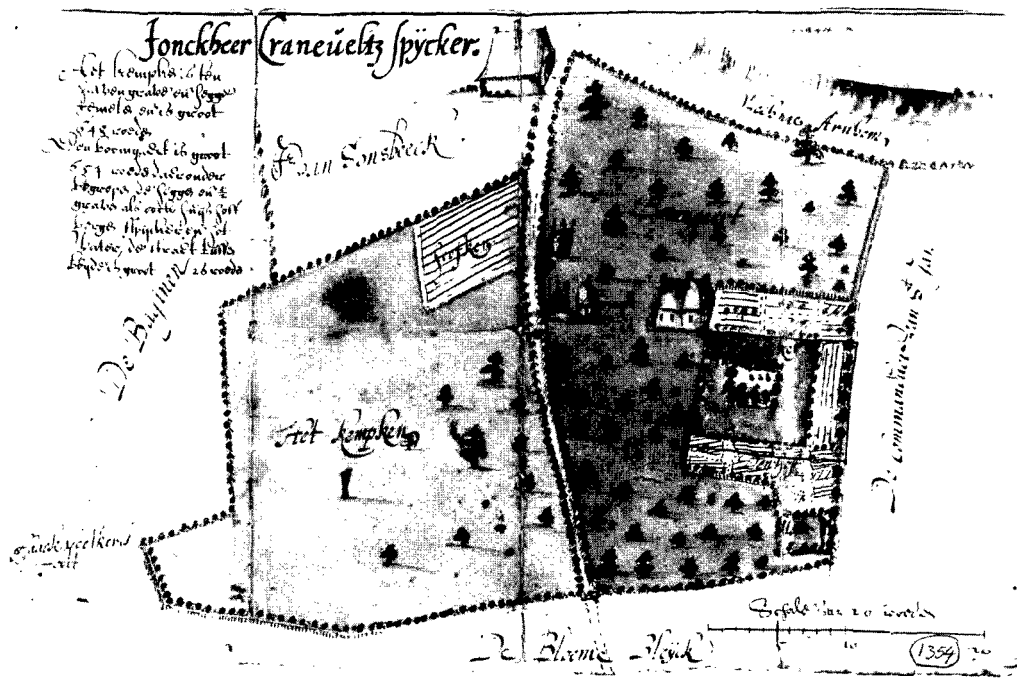
1 R. Wartena, Ontginningen en W, stungen op de Veluwe in de veertiende eeuw, BM Gelre 1975, pag. 1-49.

2 Rijksarchief in Gelderland, Gelderse Rekenkamer inv. 1273.

3 Rijksarchief in Gelderland, archief Huis Laar, voorlopige mv. 270.

4 Rijksarchief in Gelderland, collectie Rhemen, microfilm 1021, genealogie Cranevelt.

5 Rijksarchief in Gelderland, Gelderse Rekenkamer, inv. 1418.

Afbeelding Jonckbeer Craneveits Spijcker rond 1635
Foto Gemeentearchief Arnhem

Geelkerck getekend werd.¹ De naam spijker is afgeleid van het latijnse spica dat de betekenis van voorraadschuur had. In Arnhem, waar de naam spijker heel veel voorkwam, stonden ze in het buitengebied meestal in de buurt van of aan een beek. Craneveits Spijker stond in buurt van de St. Jansbeek en lag in het huidige park Sonsbeek ter hoogte van de karpervijver aan de Sonsbeekweg.² In de buurt van de Velperpoort stond tot omstreeks 1880 de Oude Spijker, waarvan de naam bewaard gebleven is in Spijkerkwartier. Op 24 september 1571 kocht Joost van Cranevelt "dat stuxken lants boven sijn Spijcker van de abdij van Prum voor

een bedrag van 30 gulden".³ Deze abdij bezat in die tijd veel grond in Arnhem en wellicht heeft de familie Cranevelt het Spijker ook van deze abdij gekocht.

Op 8 mei 1608 trouwde Francois van Cranevelt, des ritmeesters zoon, met Lijsbeth van Haften, het huwelijk werd in de Grote Kerk voltrokken. Op 27 oktober trouwde juffrouw Cornelia van Cranevelt met Peter van der Burgh, jonggezel uit Utrecht. Kinderen werden vrijwel altijd naar de grootouders genoemd, ook Joost zal dat wel gedaan hebben. Frans en Cornelia waren dan kleinkinderen van Frans

1 Gemeentearchief Arnhem, Oud archief Arnhem, kaancoHectie no: 1354 en 1355.
2 A.G. Schulte en C.J.M. Schulte van Wersch, Monumentaal Groen pag. 20, Arnhem 1999.
3 Gemeentearchief Arnhem, Oud archief Arnhem, mv. 6138.

van Cranevelt en Cornelia Sasbout en de genoemde ritmeester was dan Joost die op het Spijker woonde en de Pampel ontgonnen heeft. Omdat genealogische gegevens ontbreken of maar gedeeltelijk beschikbaar zijn, blijft enige voorzichtigheid geboden bij het trekken van conclusies maar erg gewaagd leek mij dat in dit geval niet. De namen Frans en Joost kwamen vaak in de familie voor en er waren twee voorouders met die namen die de moeite van het vermelden waard waren.

Herkomst van de familie

De familie kwam uit het Duitse Thüringen en behoorde tot de oude Duitse adel en zij mochten zich baron von Kranichsfeld noemen. In het familiewapen kwam een vogel voor die met enige fantasie een kraanvogel (Kranich) genoemd kon worden. Omdat er geen mannelijke nakomelingen waren ging de titel over op een neef met de naam Hendrik XI Reuss von Plauen. Een broer van deze Hendrik met de naam Jan ging zich na zijn huwelijk van Cranevelt noemen en werd hiermee de stamvader van de Cranevelts die we later in Nederland aantreffen. Een kleinzoon vertrok naar Nederland en vestigde zich in Grave. Waarom hij naar Nederland kwam en in Grave ging wonen was niet te achterhalen. Een van zijn zoons, Herman (1442-1518), was een opvallend man want hij werd secretaris van de hertog van Gelre en hij vertrok naar Nijmegen. Hij vond dat zijn zoon Frans rechten moest studeren en in 1501 werd hij ingeschreven bij de universiteit van Leuven, omdat er in de noordelijke Nederlanden in die tijd nog geen universiteiten waren. In 1501 promoveerde hij tot "doctor juris" in de beide rechten, zowel kerkelijk recht als burgerlijk recht. In 1552 werd hij op voorspraak van een vriend van hem, de latere Nederlandse Paus Adriaan, benoemd tot raadsheer in de Hoge Raad van Mechelen. Dat was een belangrijk college en op een schilderij

uit 1559 zien we Frans van Cranevelt met de overige raadsleden afgebeeld in gezelschap van Philips II en de hertog van Alva. Hij was niet alleen in rechten geïnteresseerd maar had op zijn jaar Grieks geleerd en beheerste dat zo goed dat hij in die taal publiceerde. Daarnaast was hij een vooraanstaande humanist die met geleerden als Thomas More en Desiderius Erasmus een levendige briefwisseling onderhield. Uit zijn huwelijk met Elizabeth Baussele, geboren en getogen in Leuven, waren negen kinderen bekend waaronder een zoon Josse (in 1516 te Brugge geboren). Deze werd ook wel Jodocus of Joost genoemd en was de grootvader van de latere ritmeester Joost die op Cranevelts Spijker woonde en als ontginning van de Pampel beschouwd moet worden.¹ Josse trad in de voetsporen van zijn vader en ging ook rechten studeren, hij overleed te Roermond in 1591. Hij heeft in Arnhem gewoond waar hij in 1546 tot "raad en momber" van het Hof van Gelre benoemd werd. Het gaat in het kader van dit artikel wat te ver om zijn hele levensloop te schetsen, we volstaan met de vermelding dat hij uit Arnhem moest vertrekken omdat hij de Spaanse kant koos. Omdat hij de eed van trouw aan zijn vaderland niet wilde afleggen werd hij op 31 januari 1580 ontslagen.² Zijn bezittingen werden in beslag genomen, waaronder een huis op de Grote Markt in Nijmegen met de naam De Jonge Zwaan en enige stukken land in de Ooij. Op de plaats waar ooit De Jonge Zwaan stond zijn nu een tweetal warenhuizen gevestigd.³ Het Hof van Gelre werd naar Roermond verplaatst en daar was Joost (Josse) van Cranevelt in de jaren 1581 en 1582 eerste raad- en vicekanselier.

Hoe lang de familie Cranevelt de Pampel bezeten heeft kon nog niet worden vastgesteld; dat vraagt nog verder onderzoek. Op 25 januari 1646 werd in het buurtboek van Harskamp nog een geschil over bijen tussen ene Joost van

1 Gemeentearchief Nijmegen, Professor Henry de Vocht briefencollectie Franciscus van Cranevelt 1522-1528, pag. XXXIII-XLI en LXI-LXIX, Leuven 1928.

2 Rijksarchief in Gelderland, Hof van Gelre en Zutphen, deel 1, pag. 281.

3 Rijksarchief in Gelderland, Gelderse rekenkamer, mv. 7253 fol. IX.

Cranevelt en zijn pachter Jan Lubberts vermeld.¹ Joost, de ritmeester, moet al vóór 1646 zijn overleden, waarschijnlijk ging het in 1647 om een ander lid van de familie.

In de nalatenschap van Anna Elizabeth van Deelen (ca. 1651 - 1725) werd de Pampel als een van haar bezittingen genoemd met een getaxeerde waarde van f 4.500,- waarbij aangekend werd dat de waarde wel f 500,- hoger

zou liggen als er niet zoveel gevaar bestond dat het bouwland zou onderstuiven. Zij had de Pampel in 1708 verkregen toen haar man Jacob Johan van Deelen overleed.² Hoe de Pampel in het bezit van de familie van Deelen kwam kon nog niet vastgesteld worden.

Piet Hofman

Lid van de Geschiedeniswerkgroep

Anthony George Kröller: vrijmetselaar

Wie als gids of bezoeker de eetzaal van het jachthuis St. Hubertus binnenkomt let in het algemeen niet op de vier glazen die aan weerszijden van het dressoir zijn geplaatst.

Het zijn echter onvervalste vrijmetselaarsglazen, zich kenmerkend door een tamelijk zware massieve ronde voet die zich vervolgens naar boven conisch verwijden. In de antiquairwereld staan zij bekend als “vrijmetselaartjes”.

Op de glazen zijn een aantal vrijmetselaarssymbolen aangebracht waarvan de voornaamste altijd zullen zijn een passer en een winkelhaak, de belangrijkste symbolen van de vrijmetselarij. De bezitter ervan is in 99 van de 100 gevallen zelf vrijmetselaar aangezien hij er anders niet eenvoudig aan kan komen.

De vrijmetselarij is een geestelijke levenshouding die er zich op toelegt om mannen de mogelijkheid te bieden zich geestelijk te verdiepen met het doel beter mens te worden.

Er zijn twee voorwaarden om lid te worden:

Men moet een “vrij man” zijn hetgeen betekent dat men zelfstandig en onafhankelijk kan denken en men moet “van goede naam” zijn, wat

inhoudt dat men op fatsoenlijke wijze aan de samenleving deelneemt.

Het lijkt verstandig een aantal misverstanden over de vrijmetselarij op te ruimen die frequent de ronde doen:

* vrijmetselarij is geen religieuze stroming of godsdienstige sekte

* vrijmetselarij is geen geheim genootschap, maar een inwijdinggenootschap waarvan iedere man die geestelijke verdieping zoekt lid kan worden.

Er bestaat een vrouwelijke gelijksoortige organisatie genaamd de Vita Feminea Textura.

Van de vrijmetselaar wordt een grote tolerantie vereist waar het betreft opvattingen van anderen.

Missie en zending zijn er bij de vrijmetselarij niet bij; geloof en politiek behoren niet tot de discussiepunten.

Anton Kröller was lid van de Loge Frédéric Royal te Rotterdam. De Loge Frédéric Royal is opgericht in 1759 en is de achtste in Nederland. De Loge heeft sinds haar oprich-

1 Gemeentearchief Ede, doos 71

2 Rijksarchief in Gelderland, archief Huis Laar, voorlopige inv. 124

De vrijmetselaarsglazen of kanons op het dressoir in de eetkamer van het Jachthuis St. Hubertus.

ting veel meegemaakt en zeker niet alleen prettige dingen. Gevestigd in Rotterdam telde ze onder haar leden vele vooraanstaande zakenmensen en politici. Als zinspreuk hanteert vanaf haar oprichting deze Loge "Lux in tenebris" (Licht in de duisternis).

De oprichters van deze Loge waren toenmaals nauw verbonden met de Waalse kerk. Het waren dus vrijwel zeker voor een deel nakomelingen van uit Frankrijk gevluchte hugenoten voor wie logischerwijze tolerantie wel een heel grote rol speelde.

De Loge kende een aantal meer en minder succesvolle perioden. In 1878 eindigt een zeer voorspoedige periode. Er werd een nieuw Logegebouw in gebruik genomen op de hoek van de Nieuwe Binnenweg en de Eendrachtsweg.

In 1888 wordt als voorzitter benoemd Isebree Moens onder wiens leiding Anton Kröller in 1889 wordt ingewijd als leerling-vrijmetselaar en in 1891 wordt verheven tot Meester Vrijmetselaar.

Het is interessant om de namen na te gaan van

degenen die bij zijn verheffing aanwezig waren omdat op het diploma¹ deze namen altijd worden vermeld.

We treffen aan als leden van de Loge :
Ch.R. Jongeneel, J.C. Smalt. M.J. de Bak,
J.P.J. van Lohr, G. Sauerbier en J. Sauerbier,
J. van Oldenborgh, Havelaar en nog talrijke anderen van wie de handtekening vrijwel niet meer te ontcijferen valt. In totaal 17 vrijmetselaars zijn aanwezig inclusief Kröller zelf.

De tekst op het diploma is zowel in het Latijn als het Nederlands gesteld.

Waarom Kröller vrijmetselaar is geworden is een louter speculatieve vraag. Zonder er al te geheimzinnig over te doen lopen vrijmetselaren niet te koop met hun lidmaatschap, noch zullen ze trachten anderen ertoe over te halen vrijmetselaar te worden.

In het huidige tijdsbestek wordt eenmaal per jaar door een Loge een kennismakingsbijeenkomst georganiseerd voor profanen² (=niet-leden) waarbij getoond en uitgelegd wordt wat vrijmetselarij inhoudt.

¹ Een kopie van het diploma is te vinden in een van de toontafels in het bezoekerscentrum.

² profaan betekent hier niet ontheiligend zoals het in de spreektaal dikwijls wordt gebruikt, doch betrekking hebbend op handelingen buiten de Loge.

Te allen tijde wordt ervan uitgegaan dat betrokkenen zelf hun belangstelling moeten tonen om zich eventueel aan te sluiten.

De status van de vrijmetselarij is daardoor tweezijdig. Enerzijds positief als een organisatie die een geestelijk verdiept leven voorstaat, onafhankelijke denkers huisvest, gezagstrouw is en niet op rangen, standen, maatschappelijke positie of inkomen let.

Anderzijds wat negatief omdat er een waas van geheimzinnigheid over hangt en er veel onzinnige mythen de ronde doen. Bovendien werd ze in de geschiedenis door de rooms-katholieke kerk in het openbaar verguisd.

Het ligt niet voor de hand dat Anton Kröller vanuit zijn jeugd kennis heeft gehad van de vrijmetselarij. Eerder ligt voor de hand dat hij in zijn contacten met ondernemers en overheidsdienaren in contact is gekomen met vrijmetselaren die toch min of meer tot de ontwikkelde bovenlaag van de bevolking behoorden. Ook is het mogelijk dat zijn schoonvader lid van de Orde was. Dat zou kunnen verklaren dat ook zijn broer Willem lid was van de Orde, hoewel het niet bekend is van welke Loge.

Iets wat bovendien opvalt is zijn leeftijd. Bij zijn Meesterverheffing was Anton 29 jaar oud, hetgeen als uitermate jong moet worden beschouwd. Sam van Deventer, als intieme relatie van de familie rept er niet over.

Zijn lidmaatschap dateert als leerling-vrijmetselaar van 1889 bij de geboorte van zijn dochter Helen; zijn bevordering tot Gezel vindt plaats rondom de geboorte van Toon een jaar later en zijn verheffing tot Meester even voor de geboorte van telg nummer drie, Wim namelijk in augustus 1891. Van Deventer hoewel pas tien jaar later met de familie in aanraking gekomen, moet het toch wel geweten hebben als nauw betrokkene bij de familie.

Hoe dan ook moet Kröller een behoefte hebben gehad aan een spirituele verdieping naast zijn profane activiteiten in de zakenwereld en zijn diplomatenactiviteiten. Dat betekent dan ook dat de activiteiten van Héléne, zijn vrouw meer betekenis voor hem moet hebben gehad

als menigmaal wordt verondersteld en in het bijzonder wordt daaruit zijn grote belangstelling voor de architectuur begrijpelijk aangezien daar binnen de vrijmetselarij zoals de term ook aanduidt de nodige aandacht, zij het in geestelijke zin, aan wordt besteed.

Bestaat er verband tussen Kröller's vrijmetselarij en de kunstfilosofie van Helen Müller?

Zeker dit deel van het verhaal is weliswaar speculatief maar wel aantrekkelijk voor verder onderzoek.

Eén ding is echter zeker. De vrijmetselarij bedient zich van veel symbolen en rituelen. Symboliseren wil zeggen samenballen, abstraheren. In de vrijmetselarij worden geestelijke begrippen gesymboliseerd in concrete voorwerpen ontleend aan de bouwwereld. De symbolen zijn vast, zoals de passer, de winkelhaak en vele andere. De geestelijke betekenis ervan echter wordt door iedere vrijmetselaar naar eigen inzicht ingevuld.

Wie het streven van Héléne Kröller echter kent moet dit gedachtegoed erg bekend voorkomen. Haar voorliefde voor het Boeddhistische Kwan Yin (door Martin Pronk beschreven) is overduidelijk aanwezig op talrijke plaatsen in het jachthuis en is een sprekend voorbeeld van geestelijk bezit in beeldvorm neergezet.

Het houdt nauw verband met de esoterische interpretatie binnen de vrijmetselarij van bouwwerktuigen en bouwwerken.

Maar ook het impressionisme en "het zoeken naar de essentie door de kunstenaar van het door hem of haar waargenomene in de uitbeelding daarvan".

Er bestaat grote overeenkomst tussen het zoeken naar de zin van het bestaan zoals dat door middel van symbolen en rituelen in de vrijmetselarij plaatsvindt en het zoeken door Héléne Kröller naar de harmonie en integratie van materie en geest.

Haar voorliefde voor Goethe, Schiller en Lessing benadrukken haar behoefte aan gees-

telijke diepte. Echter alle drie Duitse schrijvers-
filosofen waren vrijmetselaar.

Het kan niet anders of de beide echtelieden,
hoe verschillend ook verder, hebben beiden op
hun eigen wijze getracht de diepte van het leven
op symbolische wijze gestalte te geven.

Daarbij heeft H el ne M ller de weg van de
kunst bewandeld en Anton Kröller de weg van

de vrijmetselarij. Het snijpunt van beider weg is
vermoedelijk de architectuur geweest die geleid
heeft tot  en der topmonumenten der
Nederlandse bouwkunst: Het jachthuis St.
Hubertus.

Frits Goosmann

Lid van de werkgroep Geschiedenis

Literatuur:

Loge Frédéric Royal 1759-1959
Vrijmetselarij, wat houdt dat in?
"Erasmiana" in het Rotterdams
Jaarboekje van 1974
Kröller-M ller 1998 Arnhem
Artikelen de Schouw

Eigen uitgave van de Loge. Orde der vrijmetselaren 1999.
Orde der vrijmetselaren 1999.

N. van der Blom.
Sam van Deventer.
Dr. B. Haak e.a..

In memoriam mevrouw Dr. J.C.Went

Op 19 april 2000 overleed op bijna vijfennegentigjarige leeftijd Dr. J.C.
Went (bij de plantenwerkgroep familiair Hanneke genoemd).

Als dochter van de beroemde professor Went groeide zij op in een
wetenschappelijke wereld. Dat straalde ook van haar af.

Al in een vroeg stadium werd ze lid van de plantenwerkgroep. In de aan-
loop van de plantenwerkgroep waren er wel meer beroepsbiologen
actief geweest in de groep. Dat waren echter nog jonge mensen aan het
begin van hun carrière (Ruud van der Meyden, Calijn Plate en Jaap
Wildschut). Hanneke was van een veel oudere generatie. In haar tijd
was het nog bijzonder als een vrouw promoveerde.

Binnen de werkgroep was zij zeer gerespecteerd. Haar optreden straal-
de ongewild gezag uit. Door haar inbreng bracht zij mede het werk op
een hoger peil. We werden in elk geval wat voorzichtiger met de planten te benoemen. Als er
nieuwe vondsten gedaan werden waren er altijd leden die direct zeiden dat is dit of dat. Zelf was
ik ook wel eens te snel met mijn conclusie. Steevast kwam dan Hanneke met haar twijfels en
haalde de boeken uit haar onafscheidelijke rugzakje. Er kwam dan nogal eens iets heel anders
uit de bus. Zij liet echter iedereen in zijn waarde en liet nooit merken hoezeer je geblunderd
had. Altijd was er ruimte voor discussie, al wist iedereen dat er toch niets tegen in te brengen
was.

Tot heel ver in de tachtig bleef zij een trouw lid en struinde nog mee. Dat was toen voor haar
niet altijd even gemakkelijk, want de groep was nog relatief jong.

Zeker bij de oudere leden zal zij in herinnering blijven als een sympathieke, markante dame.

Namens de plantenwerkgroep, **Johan Ebregt**

Grote Herbivoren & Vegetatie in Het Nationale Park De Hoge Veluwe

Effecten van rasterverwijdering 1994-1997

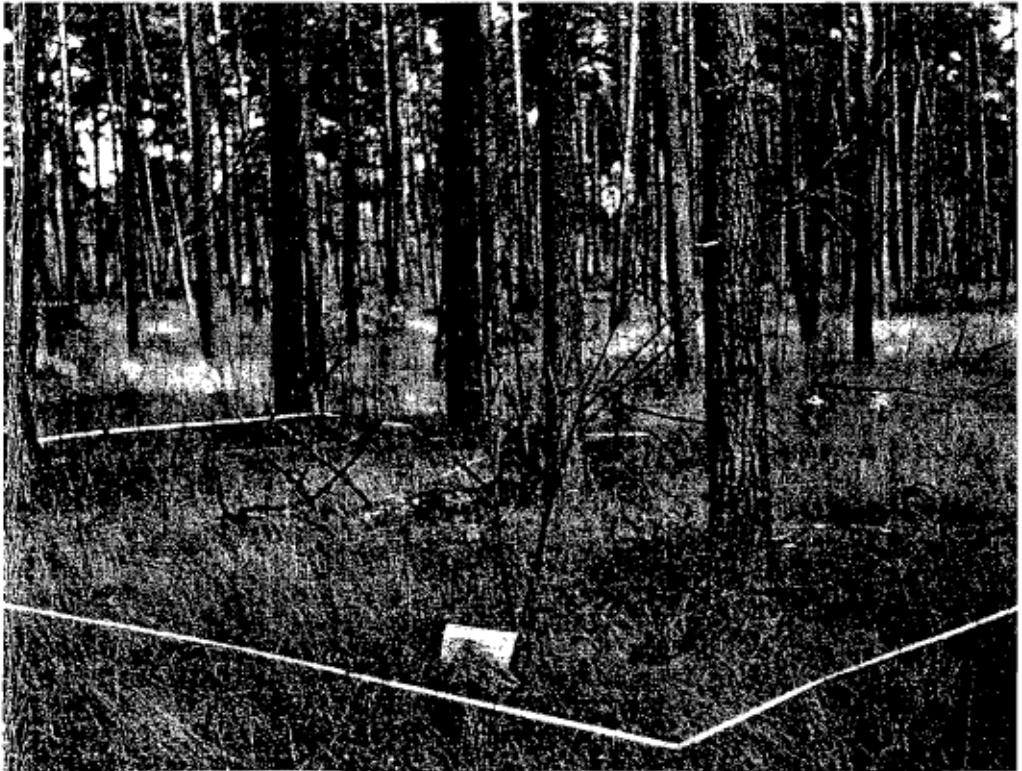
Inleiding

In 1993 heeft de Staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij de nota Jacht- en Wildbeheer uitgebracht, welke grote gevolgen had voor het Park. Deze nota bepaalde dat het grofwild voortaan allen nog maar als wild beheerd mocht worden op terreinen die groter zijn dan 5.000 ha. De Wildbaan was toen nog 3.800 ha groot. Zonder maatregelen zou de Gezondheids- en Welzijnswet van dieren op het grofwild van toepassing zijn, waar praktische en beleidsmatige bezwaren tegen waren. Het wild zou dan als vee, als gehouden dieren, moe-

ten worden behandeld, waardoor afschot als de praktisch enige mogelijkheid voor de aantalregulatie onmogelijk zou worden.

Eind 1994 werden daarom de tussenrasters verwijderd tussen de deelgebieden Wildbaan (W, 3.800 ha) en twee bosgebieden, te weten Hoenderloo (H, 800 ha) en Kemperberg (K, 400 ha), die tot dan toe niet begraasd werden door edelherten, moeflons en wilde zwijnen, maar wel door het reewild.

Stichtingsbestuur en Directie van het Park streven naar behoud en ontwikkeling van een geva-

rieerd Veluws landschap met aardkundige, cultuurhistorische en biodiversiteitswaarden, voorwaarden voor de aantrekkelijkheid voor bezoekers en dus het voortbestaan van het Park als onafhankelijke Stichting.

De rasterverwijdering was echter niet zonder risico's. In het meest ongunstige scenario zou deze verwijdering kunnen leiden tot een complete landschapsomkering. De grote herbivoren zouden de qua bodem en voedselaanbod arme wildbaan verlaten om de rijkere bosgebieden H en K te koloniseren, de aanwezige loofboomondergroei af te breken, waardoor op termijn deze bosgebieden plaats zouden maken voor korte vegetaties. W zou na de verlating versneld dichtgroeien met onsmakelijk grovedennenbos, waardoor de openheid van het landschap en de zichtbaarheid van het wild (belangrijke waarden van het Park) sterk zouden teruglopen.

Om de grote herbivoren zoveel mogelijk uit H en K te weren werden enkele flankerende maatregelen getroffen (Boers 1994), te weten : uitbreiding en verplaatsing van rustgebieden naar het centrum van W
jachtzoning; maximale concentratie van jacht in H en K, minimale jacht in W
aanleg van extra wildweides/akkers in het centrum van W
zorg voor voldoende water en likstenen in W.

In de periode januari 1995-juni 1997 is een onderzoek uitgevoerd door R.Smit, J. Bokdam en M.F. Wallis de Vries (landbouwuniversiteit Wageningen, bij velen bekend als het "Bokdamrapport") dat antwoord moest geven op de volgende beheervragen :

Wat is het effect van de rasterverwijdering op het kolonisatie- en verlatingproces van H en K voor de verschillende soorten herbivoren (terreingebruik)?

Hoe effectief zijn de getroffen flankerende maatregelen om de grote herbivoren in W te houden?

Wat is het effect van de rasterverwijdering op de vegetatieontwikkeling, in het bijzonder de

perspectieven voor loofbosontwikkeling?
Op welke wijze kunnen negatieve effecten van de rasterverwijdering worden tegengegaan?

Hun rapport is in 1998 verschenen. In dit artikel vat ik de belangrijkste conclusies en aanbevelingen samen.

Terrein- en habitatgebruik van grote herbivoren

Tellingen

De feitelijke dichtheid van herbivoren in het gehele Park werd bepaald door integrale tellingen in april. Gedurende de onderzoeksperiode werd het terrein- en habitatgebruik gemonitord door gebruik te maken van zichttellingen (voornamelijk bij zonsopgang vanuit de auto door opzichters) langs de vier transecten Otterlo-Deelen-Hoenderloo-Kemperberg. Deze tellingen werden ca. driemaal per maand/transect uitgevoerd.

Voorts werden ook mesttellingen gedaan, ten einde het terreingebruik te monitoren. Rond een 32-tal exclusures (zie afbeelding bij dit artikel) werd in vijf stroken van 100 m² op mest geteld. Deze mest werd geteld als keutelhopen. Zichttellingen geven overwegend een beeld van de foerageeractiviteit, mesttellingen van de totale presentie.

Analyse

De telgegevens van de teltransecten werden omgezet in deelgebieden H, K en W. De totale aantallen getelde herbivoren werden gemiddeld per maand/deelgebied geanalyseerd. Om het terreingebruik/vraatdruk tussen de deelgebieden onderling te kunnen vergelijken, werden de telgegevens omgezet in dichtheden. Per deelgebied werd de dichtheid van herbivoren berekend op basis van het getelde, zichtbare oppervlakte per deelgebied. Na nog enige aanvullende becijferingen ontstond informatie op vragen als hoeveel dieren er in welke maand in welk deelgebied gemiddeld worden gezien alsmede de herbivorendruk per deelgebied per maand. De gemiddelde relatieve mestdichtheid per terreintype werd berekend per soort/jaar

Hoenderloo

'Hoenderloo'

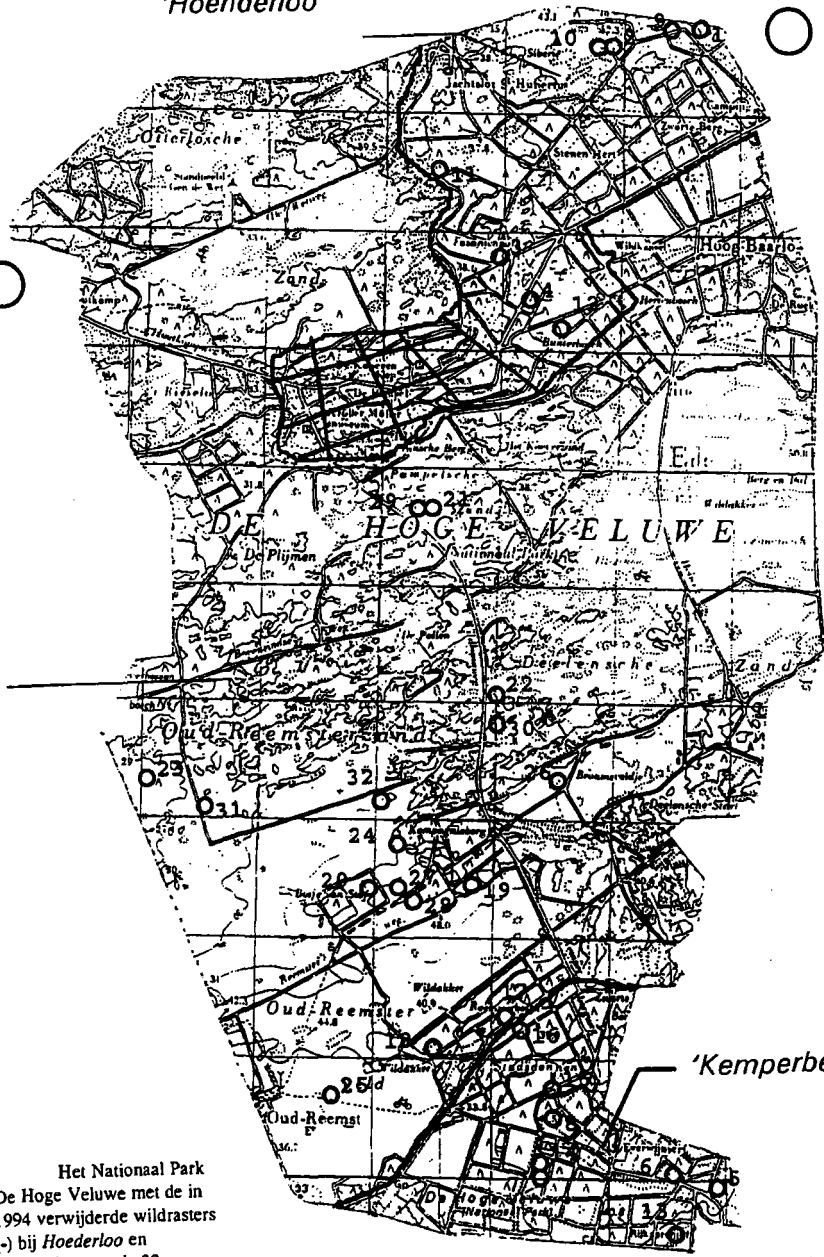
Otterloo

'Wildbaan'

'Kemperberg'

Schaarsbergen

Het Nationaal Park De Hoge Veluwe met de in 1994 verwijderde wildrasters (-) bij Hoenderloo en Kemperberg en de 32 exclosures. Gearceerd: blijvend afgesloten gebied rondom het Museum

en vergeleken met de herbivorendichtheid per habitattypen.

Resultaten

De getelde aantallen herbivoren gedurende de onderzoeksperiode gaf duidelijke verschillen tussen de jaren te zien. Edelhert en moeflon daalden relatief sterk, ree daalde licht en in 1996 werden veel wilde zwijnen geteld als gevolg van de hoge voorjaarsstand. Qua habitatgebruik werd het ree merendeels in het bos waargenomen, met name in H, terwijl de moeflon daarentegen relatief veel gebruik maakte van de arme, open heide en stuifzandvegetaties. Wild zwijn werd vooral in bossen gezien. Edelherten werden in vergelijking met de andere herbivoren relatief het meest in wildweiden gezien.

Gedurende de gehele onderzoeksperiode werd slechts ca. 15% van de edelherten, ca. 12% van de moeflons, ca. 3% van de wilde zwijnen (NB dit worden steeds meer nachtdieren) en ca 6% van de reeën gezien. Deze lage uitkomst dient mede in het licht van de grote teloppervlakte in W te worden gezien.

Conclusies

Dichtheid : door verwijdering van de tussenrasters is de beschikbare oppervlakte vergroot van 3.800 ha tot 5.000 ha, waardoor de dichtheid van edelhert, moeflon en wild zwijn is afgenomen. Het wild zwijn vertoont een sterke stijging in dichtheid door het grotere voedselaanbod. Het ree vertoont een daling in dichtheid, met name in H door o.a. voedselconcurrentie met het edelhert.

Terreingebruik : edelhert en wild zwijn koloniseren H en K terwijl moeflon in W blijft. Ree blijft in alle deelgebieden voorkomen. Edelhert gebruikt H en K als foerageergebied ('s nachts), W vooral als rustgebied (overdag);

Habitatdifferentiatie : het habitatgebruik van edelhert en wild zwijn verschuift richting bos, moeflon blijft als grazer in de heide maar vertoont een toename in voorkeur voor vochtig

smele-rijk grove-dennenbos. Het ree verlaat de rijkere bossen, mede door voedselconcurrentie als het elimineren van de struiklaag (en dus dekking) door edelherten. (NB het ree is dus in feite de dupe; thans, medio 2000, blijkt dat de gezondheid van het reeënbestand te wensen overlaat, hetgeen o.a. tot uitdrukking komt in een lage aanwas.

Vegetatieontwikkeling onder invloed van herbivoren

In november 1994 zijn 32 enclosures geplaatst, verdeeld over acht terreintypen (zie afgebeelde plattegrond Park). Op deze wijze kunnen de effecten van begrazing op de vegetatieontwikkeling worden bestudeerd in afwezigheid (binnen) en aanwezigheid (buiten) van grote herbivoren. In feite zijn er twee begrazingsbehandelingen te onderscheiden, t.w. introductie en opheffing. In de nieuwe begrazingsgebieden H en K treedt introductie van begrazing op buiten de enclosures nadat het niet eerder begraasd is, terwijl daarbinnen de oude onbegraste situatie gehandhaafd blijft.

In W treedt opheffing van begrazing op binnen de enclosures nadat het jarenlang begraasd is geweest, terwijl daarbuiten de begrazing gehandhaafd blijft.

Kruidlaag en struiklaag

De vegetatieontwikkelingen werden bestudeerd op twee niveaus, t.w. op kruidlaag (tot 0.5 m) en struiklaag (0.5-5.0 m). Voor ontwikkelingen in de boomlaag werd de periode van vier jaar te kort geacht. De vegetatieontwikkeling in de kruidlaag werd gemonitord, waarbij in permanente quadraten van 10 * 10 m binnen en buiten de enclosures gedurende vier jaar 200 vaste opnamepunten werden gelegd, waar de dominante en subdominante plantensoort werd vastgesteld. De struiklaagontwikkeling werd geanalyseerd a.d.h.v. gemiddelde aantallen houtigen per hoogteklaas per terreintype alsmede de procentuele verdeling per hoogteklaas. Alleen de bostypen kwamen hiervoor in aanmerking. Er werden drie soorten houtigen geselecteerd, t.w. lijsterbes, zomereik en grove den, soorten die representatief zijn voor de

struiklaag in het Park en voor bossen op arme zandgronden. Deze soorten komen in bijna alle terreintypen in voldoende mate voor. Ook verschillen zij in smakelijkheid voor de herbivoren en dus in vraatgevoeligheid.

De effecten van begrazing op de totale soortenrijkdom werd bepaald door het gemiddelde aantal soorten per terreintype binnen en buiten de enclosures voor 1995 en 1997 met elkaar te vergelijken.

Landschapsin ersie

De onderzoekers stellen ter discussie dat bij de huidige herbivoordichtheden de mogelijkheid kan bestaan dat op de lange termijn omkering van het landschap (inversie) zal kunnen optreden. De arme, open, vegetaties kunnen binnen enkele decennia dichtgroeien met grove den, terwijl de rijkere bossen worden omgevormd in open, graslandvegetaties. De snelheid en aard van de omvorming hangt af van de maximale en actuele leeftijd van de dominante boomsoorten. Vermoedelijk loopt dit omvormingsproces van bos in grasland volgens de volgorde grove den (max. leeftijd ca.150 jaar) -beuk (ca.300 jaar) -eik (ca.500 jaar) -grasland. Gezien de huidige leeftijdsopbouw (ca .10-150 jaar; met een brede leeftijdsklasse van 40-80 jaar) van deze boomsoorten, kan de omvorming van rijke bossen in grasland zich over ca.500 jaar voltrokken hebben. Voor deze omvorming kan in hoofdzaak het edelhert verantwoordelijk worden gesteld. Immers, in de jaren voorafgaand aan de vergroting van W hebben alleen reeën de struiklaag in H en K niet of veel minder dan edelherten kunnen frustreren. Verlaging van de vraatdruk in W is vermoedelijk het gevolg van verlaging van de vraatdruk van edelherten, immers, hun habitatgebruik is richting bos verschoven zoals reeds hiervoor gememoreerd. Moevlons zijn in W gebleven en de struiklaag is niet het favoriete voedsel van wilde zwijnen.

Conclusies

Kruidlaag : introductie van begrazing in H en K heeft een afname in het aandeel van smakelijke soorten (blauwe bosbes, bochtige smele) en een toename van storingssoorten (vogelmuur) in de bossen tot gevolg. Opheffing van begrazing in W heeft een toename in het aandeel van smakelijke soorten (braam, stekelvaren) tot gevolg en een afname van verstoringsoorten (vogelmuur, schapezuring). In de heide neemt de abundantie van struikheide toe in aan- en afwezigheid van grote herbivoren. Daarbij neemt het aandeel kaal zand af en het aandeel korstmos en buntgras toe wat duidt op een voortgang van de vegetatiesuccessie en een gering begrazingseffect in het stuifzand.

Struiklaag : introductie van begrazing veroorzaakt een afbraak van de struiklaag van smakelijke soorten als lijsterbes. Begrazing verhindert het doorgroeien van bomen uit de struiklaag naar hogere hoogteklassen (2-5 m) en veroorzaakt een toename van de lagere hoogteklassen (tot 2m). Begrazing heeft weinig effect op de dichtheid van de bomen in de struiklaag. De afbraak van de struiklaag heeft een verhoging van de lichtbeschikbaarheid tot gevolg, waar onsmakelijke soorten uit de kruidlaag (pijpenstrootje) van kunnen profiteren. Opheffing van begrazing heeft een herstel van de struiklaag tot gevolg in het rijke bostype.

Soortenrijkdom : introductie van begrazing heeft weinig effect op de totale soortenrijkdom. Opheffing van begrazing heeft een afname van de soortenrijkdom tot gevolg.

Herbivoren : edelherten (opportunistische soort) hebben een groter effect op de vegetatieontwikkeling in de bossen van H en K dan reeën (selectieve soort).

(wordt vervolgd)

Jan Trapman

Penningmeester Vrienden van De

HogeVeluwe

De Pollen

De betekenis van het woord "POL" is zandheuveltje of kleine hoogte.

Het gebied dat ten westen van de Wildbaanweg ligt heeft vermoedelijk de naam "DE POLLEN" gekregen omdat hier een aantal zogenaamde geïsoleerde zandheuveltjes ligt. Geïsoleerde zandheuveltjes duiden op een voormalig stuifzandgebied.

Een "POL" werd als een grensaanduiding gebruikt. Het kunnen ook grenspunten zijn, die door de mens zijn aangebracht, zoals keien, palen etc. Zo ontstonden namen als: Nieuwe Pol, Oude Pol en Brede Pol.

Markeringspunten werden van ouds "POLLEN" genoemd. In de 17e en 18e eeuwse stukken zijn deze pollen, (lees markeringspunten) ook nader omschreven als: natuurlijke heuvels, opgeworpen zandhopen,

dam en pol en doornstruiken, (berken) bomen en palen.

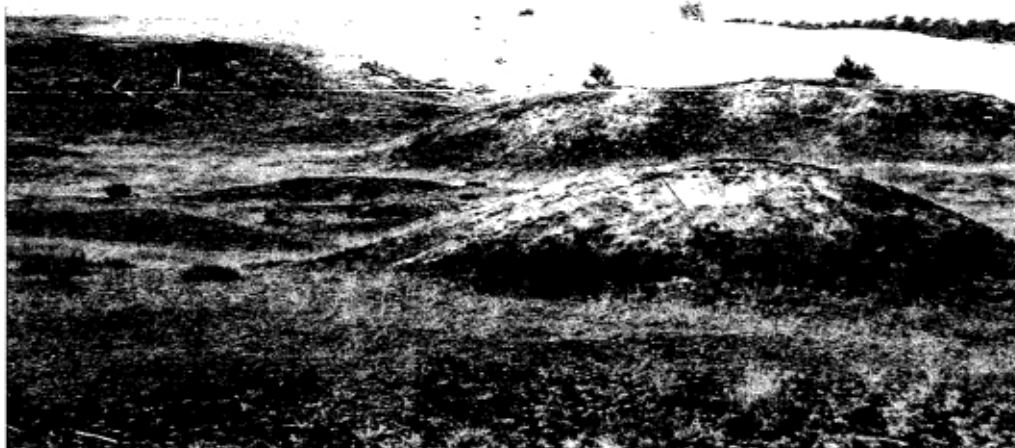
De palen, struiken en bomen waren vooral geschikt als zij op natuurlijke heuvels stonden.

In de tweede helft van de 18e eeuw werden voor het eerst ook "stenen palen" genoemd.

De grenstekens werden uiteraard aangetast door de tand des tijds (misschien ook moedwillig door mensen) en zo was het noodzakelijk dat limietscheidingen af en toe opnieuw uitgevoerd moesten worden, waarbij dan vervallen grenstekens door nieuwe werden vervangen.

Fred Ohmstede - 1990

Lid van de Faunawerkgroep
en de werkgroep Gidsen

Mededelingen vanuit de Vereniging

Ingezonden brieven

Bedankt

Op de Algemene Ledenvergadering van 15 april jl. ben ik stevig in het zonnetje gezet ter gelegenheid van mijn statutaire aftreden als bestuurslid. Vooral de onderscheiding met de Gouden Erespeld heeft mij blij verrast.

Alle lovende woorden, die mij zijn toegesproken hebben mij zeer geroerd.

Daarom, Vereniging en bestuur, maar zeker ook staf van het Park, nogmaals mijn oprechte dank voor alle toegezwaaide lof. Ik kan U verzekeren, dat ik met voldoening twaalf jaar bestuurslid ben geweest.

Voor de komende jaren wens ik het bestuur veel wijsheid toe om de Vereniging aantrekkelijk te laten blijven voor betrokken leden, zoals we die nog steeds kennen. Er zal een steeds groter beroep gedaan worden op vrijwilligersorganisaties zoals onze Vereniging er ook één is. Deze ontwikkeling zal aan het bestuur ook steeds hogere eisen stellen. Daarom ook doet het mij deugd, dat Henk de Hoop mij opgevolgd is als vice-voorzitter.

Ik hoop dat hij er evenveel genoegens aan beleeft als ik. Nogmaals allen bedankt voor de geschenken, de bloemen, de mooie toespraken en de onderscheiding.

Harrie van Tuil

Lieve vrienden, vrijwilliger(sters) en collega's

Wat hebben jullie m'n afscheid tot een uitzonderlijk gedenkwaardige bijeenkomst gemaakt. Heel hartverwarmend met al die persoonlijke woorden, veelal gepaard gaande van cadeaus. Mooie boeken, wijnen, noten, bonbons, dozen "Merci", bloemen en planten, boekenbonnen, theaterbonnen, V.V.V.-bonnen en een bon voor een heerlijk geurtje, de envelop met inhoud, de mooie kraanvogels, de karaf, stinseplanten en de prachtige foto's, kaarsen, het mooie gedicht met het omafietsje, een place-mat van Dali en een cd.

Helaas waren wij na afloop niet in staat de cadeaus te traceren naar de schenker. Nietemin, hartelijk dank voor alles en alle liefs. Van de Directie van Het Park kregen wij een Pensioen in Zicht (PIZ)-cursus aangeboden. Een aanrader als mijn collega's zover zijn. Het was een hele fijne week met véél leerzame momenten, maar ook weer véél vrolijkheid.

Dat alles bij elkaar leidde ertoe dat ik mij (en dat zegt wat) verlegen ben gaan voelen met die overstelpende aandacht op diverse ontmoetingsmomenten. Voor mij en ook voor Evert betekent een en ander héél veel, zeker ook met het oog op onze toekomst in Groningen.

Het is op de receptie zowel als op de andere ontmoetingen vaak uitgesproken, graag tot ziens in Groningen, daar gaat toch niets boven.

Henny van Veldhuizen van Bennekum

Van de werkgroep Kunst en Cultuur

De werkgroep Kunst en Cultuur heeft een bundeling samengesteld van alle artikelen die over kunst en cultuur in de Schouw de laatste 45 jaar zijn gepubliceerd. Vooral onze nieuwere leden die deze artikelen niet kennen kunnen op deze wijze van een groot aantal rijkdommen van ons Park kennisnemen.

Een eerste selectie werd reeds eerder door Jan Trapman aangeduid. Deze is vervolgens Roelof Siegers en Jan de Vries verder uitgewerkt en Frits Goosmann heeft ten slotte voor de uitvoering gezorgd.

De verzamelingbundel is handwerk en bevat 150 pagina's met eerder verschenen artikelen inclusief zwart-wit- en kleurenafbeeldingen.

Een dummyexemplaar ligt op de Kemperberg ter inzage met intekenlijst. Tot 1 juli kan worden ingeschreven. Na 1 augustus worden geen exemplaren meer gemaakt of afgeleverd.

De kosten bedragen f 35,- exclusief verzendkosten, hetgeen exact de kostprijs van de bundel is.

De werkgroep Geschiedenis is bezig eenzelfde soort bundel samen te stellen ten aanzien van artikelen over de historie van het Park.

Zomerwerkkamp

APELDOORN - Ook in het eerste jaar van de nieuwe eeuw organiseert de werkgroep De Dennenscheerders in samenwerking met Het Nationale Park De Hoge Veluwe weer een zomerwerkkamp. Vrijwilligers, van oud tot jong, kunnen van 1 juli tot en met 25 augustus 2000 gratis kamperen in het Park op voorwaarde dat zij overdag flink de handjes laten wapperen. Ook de toegang tot het Park is gratis. Iedereen die in de natuur wil werken is welkom. Leeftijdsgrenzen aan de bovenkant zijn er niet, aan de onderkant wel. Kinderen tot 16 jaar kunnen alleen deelnemen onder begeleiding van volwassenen. Het laten meewerken van kinderen onder de 10 jaar geschiedt in overleg met de voorman.

De camping is ruim doch zeer eenvoudig. Er zijn toiletten en er is een doucheruimte. Voor enkele caravans is aansluiting op het elektriciteitsnet mogelijk.

Er wordt gewerkt van maandag tot en met vrijdag, en wel van 9.00 tot 12.30 en van 13.30 tot 15.00 uur. Er is voor elke deelnemer zowel doordeweeks als in het weekend een fiets

beschikbaar (alleen voor gebruik in het Park). Voor koffie en thee op het werk wordt gezorgd, zij het dat het zetten daarvan (zodanig bij toerbeurt) door de vrijwilligers gebeurt.

Gereedschap is op de werkplek aanwezig, werkkleding, werkhandschoenen, stevig schoeisel en eventueel een regenpak dient men zelf mee te brengen.

De werkzaamheden vereisen geen specifieke vakbekwaamheid. Zij kunnen bestaan uit het verwijderen van ongewenste opslag (tankmos, vliegdenen, vogelkers) het verwijderen van onkruid van de opgegraven vloer van een 17e eeuwse boerderij, het schoonmaken van vogel-drinkvijvertjes, en het afplaggen van terreinge-

deelten. En natuurlijk is er ook ons jaarlijks succesnummer, het hooien op de weilanden nabij het jachthuis St. Hubertus, enerzijds ten gunste van natuurbehoud op deze weilanden, anderzijds ten gunste van de dieren van de Apeldoornse Kinderboerderijen.

Jean-Jacques Franchimon van de Vereniging Vrienden van De Hoge Veluwe, werkgroep De Dennenscheerders, Germanenlaan 326, 7312 JH Apeldoorn, telefoon/telefax 055-3560366, is gaarne bereid inlichtingen te verstrekken over het zomerwerkkamp.

Aanmeldingen voor het werk kunnen aan hem worden gericht.

Mededelingen vanuit het Park

Mededelingen van de Parkdirectie

Personeel

Mevr. Henny van Veldhuizen, baliemedewerkster in het bezoekerscentrum, heeft afscheid genomen van De Hoge Veluwe; zij maakt gebruik van de VUT-regeling. De secretaresse, mevr. Karin Siekman, verlaat De Hoge Veluwe wegens het aanvaarden van een functie elders. Binnenkort zullen de vacature van een terreinmedewerker en van een faunaopzichter worden vervuld.

Bezoek aan het Park

Tot dusver zijn meer bezoekers ontvangen (tot 12 %) dan in dezelfde periode van het vorig jaar mede door het fraaie voorjaarsweer en een goede tentoonstelling over Theo van Doesburg in het Kröller-Müller Museum.

Stand van zaken Stuijfandproject

Het is te verwachten dat de provincie binnenkort kan beslissen over onze aanvraag om ontheffing van de herplantplicht of om compensatie toe te staan. Er kunnen enige terreinen wor-

den aangewezen voor bosontwikkeling ter compensatie van het te vellen bos.

Verder mag worden verwacht dat binnenkort de financiering van het project gedekt is.

Strategisch plan

Er wordt gewerkt aan een strategisch plan voor De Hoge Veluwe, dat het Beleidsplan 1995-1999 zal vervangen. In dit plan wordt het beleid voor de komende jaren uiteengezet. Onderwerpen zijn o.a. de identiteit en de positie van het Park; de wijze waarop de middelen van bestaan worden verworven en de inrichting en het beheer van het Park.

Vogelrichtlijn

De Staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij heeft onlangs grote gebieden van Nederland aangewezen als Speciale Beschermingszone Vogelrichtlijn.

Daartoe behoort ook de gehele Veluwe, waaronder De Hoge Veluwe. De aanwijzing en de daarbij behorende regelingen worden op het ogenblik bestudeerd om te bezien of een reactie op dit besluit gewenst is.

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

Uit de Statuten:

Artikel 3:

1. De vereniging heeft primair ten doel het vergroten van de belangstelling voor Het Nationale Park "De Hoge Veluwe" (hierna te noemen: Het Park) en het desgevraagd bijstaan van de Stichting genaamd "Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe" (hierna te noemen: Het Park). Verder heeft de vereniging ten doel het desgevraagd bijstaan van het Stichting Kröller-Müller Museum (hierna te noemen: het Museum).
 2. De vereniging tracht dit doel onder meer te bereiken door:
 - a. jaarlijks één of meer Hoge Veluwe-dagen en/of andere manifestaties te organiseren;
 - b. werkgroepen te vormen tot het bestuderen van flora, fauna, geschiedenis en andere onderwerpen Het Park en het Museum betreffend;
 - c. werkgroepen te vormen tot het op verzoek van Het Park en/of Museum door vrijwilligers verrichten van werkzaamheden;
 - d. publicaties doen verschijnen alsmede het verzorgen van voorlichting en rondleidingen;
 - e. al wat verder kan bijdragen tot het in artikel 3.1 genoemde doel (mits niet tredend in de bevoegdheden van Het Park en/of het Museum), met name door het aankweken van een band onder hen, die belangstelling koesteren voor Het Park en/of het Museum.
-

Bestuur:

W.H. Borst	- erevoorzitter
Mr. J. Drijber	- erevoorzitter
Ir. M.J. Hijink	- voorzitter
H. de Hoop	- vice-voorzitter
H.H.M. Grool-Dohle	- secretaris/PR
J.G. Trapman RA	- penningmeester
	Sijsseltselaan 17, 6711 JE Ede, tel.: 0318-611251
Mr. W. Blanken	- burgemeester van Ede
Mr. G.J. de Graaf	- burgemeester van Apeldoorn
Mr. P. Scholten	- burgemeester van Arnhem
A.J.M. Barendrecht	- coördinator Dennenscheerders
M. Drijer	- coördinator Fotowerkgroep
P.B. Hofman	- coördinator Geschiedeniswerkgroep
H. de Hoop	- coördinator Florawerkgroep
P. Hoogendijk	- coördinator Redactie
G. Sanders	- coördinator Faunawerkgroep
M.T.M. Smeets	- coördinator Thema- en Hoge Veluwedagen
Ir. A. Tempel	- coördinator werkgroep Gidsen
J.H.L. de Vries	- coördinator Werkgroep kunst en cultuur
	- coördinator Werkgroep rondleidingen St. Hubertus
A. van Stenis-Visser	- coördinator Winkel Bezoekerscentrum

De Vereniging van Vrienden van De Hoge Veluwe is gevestigd in Hoenderloo en ingeschreven in het Verenigingsregister van de Kamer van Koophandel onder nummer V 101039.

De minimumcontributie bedraagt f 30,-. Lidmaatschap voor het leven f 350,-. Organisaties en verenigingen kunnen als zodanig lid worden voor tenminste f 30,- per jaar. 'De Schouw' wordt U gratis toegezonden. De leden ontvangen jaarlijks een acceptgirokaart ter voldoening van de contributie. Het verenigingsjaar is gelijk aan het kalenderjaar. Het lidmaatschap van de vereniging geeft geen recht op gratis toegang tot Het Park.

Aanmeldingen, adreswijzigingen e.d.:

Ledenadministratie Vereniging Vrienden van De Hoge Veluwe, Mevrouw J.A. Verweij-van Bergen Henegouwen, Rogakker 22, 6741 ER Lunteren, tel.: 0318-483406.

Postgiro 951993 t.n.v. Vereniging Vrienden v.d. Hoge Veluwe.

Programma

- 19 augustus 2000** Zomer Hoge-Veluwedag
Libellen, overlevenden uit de oertijd door de heer J. Teeuwen
- 23 september 2000** Herfst Hoge-Veluwedag
Midwinter, folklore, winteraardigheden en -narigheden
door de heer en mevrouw Grootjans
- 4 november 2000** Museum Hoge-Veluwedag
- 25 november 2000** Themadag verzorgd door de stichting Jac. Gazenbeek (L. Fraanje)
-

Instuifzondagen Kemperberg

- 9 juli 2000** 11.00 - 16.00 uur
30 juli 2000 11.00 - 16.00 uur
20 augustus 2000 11.00 - 16.00 uur
10 september 2000 11.00 - 16.00 uur